

KRANJČEVIĆ

POVODOM 50-GODIŠNJICE PJESNIKOVE SMRTI

Risto Trifković:	Kranjčevićeva svjetlost
Vladeta Vuković:	Kranjčevićeva prisutnost danas
Vukosava Marković:	Tonovi »svjetske tuge« u Kranjčevićevoj poeziji
D-r Ilija Kecmanović:	Kranjčević u sjećanju svojih učenika
D-r Rastislav Drljić:	Kranjčević i Bosna
D-r Ivan Esih:	Kranjčević u svjetskoj književnoj kulturi
Hamid Dizdar:	Nepoznati Kranjčević

Zatim

Miroslav Krleža — Emil Stampar — Jovan Popović — Antun Barac
— Petar Lasta

IZDANJE ČASOPISA »ŽIVOT«
SARAJEVO, 1958

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

450 05

8j.09
PON 20 064

J.VNA USTANOVA NARODNA I UNIVERZITETSKA BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA	
Inv. broj:	115487
Sign.	115487R 1.163.4/12(497.6).09

BRDAR H. Kranjčević

50-godišnjica smrti S. S. Kranjčevića

KRANJČEVIĆEVA SVJETLOST

29 oktobra 1908) ovdje u Sarajevu, nakon tegobnog ličnog života, umro je jedan od najvećih jugoslovenskih pjesnika — Silvije Strahimir Kranjčević. Iza ove neporecive a ipak prividne činjenice, pjesnikove smrti, stoji danas jedan značajan datum naše kulture. Datum čije je spominjanje opravdano životom i djelom, podvigom i rezultatom koji se moćno opire razornom uništenju i kao svjetlost probija kroz svih ovih 50 godina do nas, do jednog dalekog pokolenja koje je imalo sreću da realizuje i doživi Kranjčevićev humani san. Čas smrti velikog pjesnika značajan je jer suvereno demantuje njenu posvemašnju moć. Svjetlost jednog života nadrasla je čas smrti preobrazivši je u svoju pobjedu. U tom je značaj ovog jubilar-nog spominjanja, ovog pomalo i svečanog i tužnog sjećanja na jednog pjesnika koji je — i nakon svih ovih 50 godina koje nas dijele od njegovog fizičkog nestanka — jednako živ i ne prestaje biti živ i aktuelan. Za Kranjčevića je malo reći da ga zna — s vrela njegove poezije — gotovo svaki naš pismen čovjek koji je kako-tako i kad-tad prošao kroz škole. On je kao i Njegoš, kao i Petar Kočić, iako s nejednakom mjerom ali istim razlogom, zaloga i nepresušiva trajnost naše dejstvjuće literature. Zbog toga ovaj spomen na njegovo živo djelo nije nipošto kurtoazan. Jer o njemu se može i mora govoriti jedino kao o živom, sadejstvjućem i djelujućem elementu naše savremene literature, kao o bitnom sastojku njenog kontinuiteta, kao o poetskom kvascu bez kojeg je praktično nezamisliv njen današnji rast i dalji razvoj. Kranjčevićeva poezija je jedna vrsta podloge, udesa. Njegova misao je i naša misao. Vezuje nas iskonsko zajedničko stremljenje istini, uzajamno osjećanje revolta i pobune protiv svih zala oko ljudskog života. Otišle su, i srećom, u nepovrat faktografske okolnosti oko pjesnikova života. Ali je ostao plemeniti sadržaj njegove poezije, velika vjera u čovjeka, u bratstvo ljudi, u slobodu. Po tome je Kranjčevićeva poezija, juče i danas, naše zajedničko i neumrlo dobro, izraz našeg nacionalnog bića i karaktera, našeg osjećanja prošlosti, mentaliteta i psihološkog života. U jednom

surovom, opakom dobu, okružen hladnom i bestrasnom tuđinom, Kranjčević je iz dubine mraka banalne svakodnevnosti vizionarno snivao o skladnijem, ljepšem i humanijem društvu u kojem će čovjek čovjeku najzad biti ono što jeste: brat. Okružen zlom on je gledao u svijetlu budućnost dobra. Nikad se nije mirio sa stvarnošću jer je ona bila poraz. U njemu je tinjala svjetlost pobune. Često jasna i otvorena, nagoniska, nekad mutna i patetično nejasna, ali uvijek revolucionarno-revoltna i srčana, iskreno uzbuđljiva i čovječanska. Okružen ličnim nevoljama i nedaćama, sapet nuždama, trošan zemaljskim bićem kao i svi što smo, Kranjčević je ustrajno othranjivao u sebi nadu u konačnu pobjedu dobra nad zlim, sreće nad nesrećama ljudskog života, smisla nad slijepim besmisлом, bratskog osjećanja uzajamnosti nad mučnom podmućlošću bližnjih, slobode nad ropstvom i jednakosti i pravednosti nad nepravdama i iskonskim izopačenjima ljudske prirode. Vidio je, izoštranim čulima humaniste i osjetljiva čovjeka, svuda oko sebe jad i bijedu, glad i ropstvo, nepravdu i poniženje, silu i prinudu, pakost imućnih i slabost slabih, osionost vlasti i poniznost podanika, svim svojim bićem osjećao je kukavnost svoga doba u kojem mu je bilo tako nemilosrdno dosuđeno da živi i dogori kao svijeća. Ali je iznad toga, iznad nizina njegova skućenog života, ostala da bdije svjetlost povjerenja u čovjeka koji će se najzad istrgnuti iz okova svoga sićušnog drijemeža i, preobrazivši svoj nemušti život, zaorati nove brazde u budućnost. Njegova poruka je, i kad je bolno zgnječena, okrenuta budućnosti i tom čovjeku koji se diže. Ona je zbog toga neugasiva. Ne miri se sa trivijalnošću, sa donjim slojevima života; ona stremi velikim i trajnim zadacima čovjekovim, ka plemenitim osvještavanjima. Otuda naša današnja saglasnost s pjesnikom, otuda poistovjećivanje i pored ogromnih razlika koje dijele naše vrijeme od njegovog. Jer je žeđ za istinom, za saznanjem života i njegova smisla nepresušna, jer je cilj očovječenja krajnji cilj ljudskog života uopšte. A Kranjčević se njemu predao svim srcem. To je bio njegov put. Ako iz njegove poezije danas odstranimo sve ono što je u njoj slučajnan nanos jednog trenutka i ličnog sukoba sa stvarima i pojmovima, njegovo hrvanje s bogom koga se nikada nije potpuno odrekao, ustrajno i nepomirljivo traženje istine života ostaje kao najdominantnija osobenost njegovog puta do nas i dalje, preko nas. Tražio je smisao života u plemenitosti aktivnosti za dobro svih ljudi. Oabraćao se prirodi kao ishodištu svega što jeste ali je iznad toga važnosio ljudski moralni lik, kao primjer. To je ono što nas, ove 1958, veže s živim Kranjčevićem i u nama potire njegovu smrt kao slučajnost. To je takođe ono što nas ohrabruje da u Kranjčevićevom životu i djelovanju smijemo da tražimo i nalazimo uzajamnosti koje nas vežu i nastavljaju.

Bio je rođeni pjesnik. I mislilac života. Prkosan, usamljen, u poeziji je nalazio utočište i uzdanje. Predavao se njoj sa zanosom; i ona njemu. Bili su predodređeni jedno za drugo. Sudbinski. Sva svoja, duboka i složena, duševna raspoloženja, sve svoje krize, lične

i opšte, sumnje i nevjerice, klonulosti i bespuća, zanose i odanosti — on je za života spiritualno pretakao u stihove koji će ga održati pred neumoljivom prolaznošću. Bolest ga pogađa u godinama kad ima najviše da kaže o sebi i svijetu. U njemu se bol od ličnog života preobraća u sveopšti bol nad ljudskim rodom, u »svjetsku tugu«. Povlači se u sebe. To je ustvari poraz njegovog ličnog života, sunovraćanje u beznađe, u crni pesimizam. Ali ne i poraz u konačnom smislu. Samo časovito klonuće. Smrtni čas ga nije usmrtio. Njegova ševska maksima — »Blago onom ko do vijeka živi / imao se rašta i roditi« — našla je u Kranjčeviću svoju svijetlu primjenu. Vrijeme svjedoči: ušao je spontano u srca i duše svih generacija koje su ga znale. Ušao je u čitanke, u istorije nacionalne literature, u eseje i oglede, u život. Zbog toga je datum njegove smrti ustvari jedan svečani datum pobjede nad prolaznošću. Pobjeda svjetlosti nad mrtvilom pustoši.

Bio je čovjek svog vremena, rastrzan njegovim grčevima i kidanjima. Bio je strasnik i iskušenik, mudrac i borac, patnik i pokajnik, vjernik i revolucionar, nacionalni bard i socijalni pjesnik, humanista i rodoljub, učitelj u hladnoj austro-ugarskoj tuđinskoj Bosni, otac porodice i izgnanik iz sitnih radosti života, ali je iznad toga — presudno — bio i ostao: ponosan čovjek koji je cijenio slobodu, čovjeka, i čitavim svojim strasnim bićem, bio na strani budućnosti.

Risto Trifković

»Kranjčević je u našim prilikama s takvim stihovima zagrmio kao grmljavina i javio se kao truba, budeći kod nas prvi put tajnom svoje sugestije čistu i nepatvorenu snagu poezije. Kroz te i takve njegove riječi provalila je prodornom snagom unutrašnja, imanentna, nejasna tajna žive poezije preko fraza i šema osamdesetih godina i te njegove apstraktno retorične riječi bile su od razorne snage za sve ograde i plotove anegdote šenoinske. Paradoksalan fakat da upravo ta apstraktna retorika u Kranjčevićevim ustima ima vulkansku snagu, da znači živo i organsko trznje za neizrečenim još izrazom, govori jasno za to, da iz tih stihova, osim te retorike, govori još jedan glas, glasniji od svega što je odsvirano na našoj harfi osamdesetih godina. Do jedne samostalne kantilene taj Kranjčevićev glas nije mogao da se uzdigne, ali ti krikovi utopljenika spadaju među najdragocjenije što nam je ostalo iz onog tamnog moćvarnog Khuenovskog vremena«.

(Hrvatska revija, Zagreb 1931, br. 3)

Miroslav Krleža

КРАЊЧЕВИЋЕВА ПРИСУТНОСТ ДАНАС

Родио се 17 фебруара 1865 год. у Сењу. У свом родном месту завршио је основну и средњу школу. По очевој жељи студирао је једно време теологију у Риму, затим је у Загребу квалификован за учитеља, па је 1886 год. радио као наставник трговачке школе у Мостару, Ливну, Бијелини и као наставник учитељске школе у Сарајеву. Од 1895 до 1903 године ради у редакцији књижевног часописа »Нада«. Када је месечник престао да излази, Крањчевић је постао директор сарајевске трговачке школе, а потом и школски надзорник. Умро је у Сарајеву 29 октобра 1908 године.

Крањчевић је сарађивао у многим књижевним листовима и часописима: у сплитској »Нади«, сушачкој »Слободи«, »Хрватској вили«, загребачком »Вијенцу« и др. Збирке својих песама објављивао је овим редом: »Бугаркиње« (1885) у Сењу, »Изабране пјесме« излазе му у издању Матице Хрватске у Загребу (1898), »Трзаји« (Тузла, 1902) и после његове смрти појавиће се последња збирка његових песама »Пјесме« (1908 године) у издању Друштва хрватских књижевника. »Пјесничка проза« Крањчевићева (Загреб, 1912) у којој је скупљен низ психолошких импресија и прича не доноси литерарно ништа ново. Ту има исконструисаних и извештачених осећања, магловитости појмова, да некад читалац не може да одгонетне смисао текста. Своје утиске и прозне скице експонирао је у наративном облику с присутном дидактичко-морализаторском нотом.

У »Бугаркињама« Крањчевић је опевао болове свога народа указујући на социјалну неједнакост и беду, док је та социјална нота дошла јаче до изражаја у »Изабраним пјесмама«, »Трзајима« и у последњим »Пјесмама«. Али кроз те социјалне идеје (које нису увек његове) и кроз патње, искрено доживљене, наслућују се визије нових дана, окрилаћеност хуманости у којој живи ничим неспутани људски дух, морално здрава личност.

Окружен народним недаћама, опседнут егзистенцијалном друштвеном проблематиком којој непретенциозно прилази, Силвије Страхимир Крањчевић је уложио своју експанзивну поетску снагу, срчаност и револуционарност против следе силе мрака и камелонства ненародног режима мађарског грофа Куена Хедерварија у Хрватској, као и против колонијалне политике коју је у Босни и Херцеговини спроводио Бењамин Калај. Аустрија је доводила у Босну ропске пузавце слугерањског менталитета на власт. Крањчевић као аустријски чиновник није поклонички покорно савијао кичму пред тиранима. У идејама свог времена изградио је начелан кичмен став народног борца. У својим борбеним стиховима проговорио је љубављу за народ оваплоћеном тајанственом чаролијом поетског медијума. (Његова активна људскост широко се манифестовала како у

топло интонираним, животно верним стиховима, тако и у општим културно-просветним питањима у којима се својски залагао за остварење социјалних идеала народа). Ти стихови лицем окренути ка суштаственим видовима хуманости, лишени јаловог егоцентризма и херметизма, уверљиво сликају мукотрпни живот сиромашног сељака, његов одлазак у туђину »трбухом за крухом« тражећи правду и хлеб за потлачене (»Више правде, више круха и слободе и видјела«). Унутрашњи револт и анти-милитаристички став којима су проткане његове песме израз су песникових психичких трзавица и лични вентили његовог дубоког незадовољства. Силазио је у лагуне људских патњи, у суштину друштвених проблема који су распињали народ осамдесетих и деведесетих година деветнаестог века, поетски разобличавао друштвене неправде дајући, с опсерваторским даром, реску убојитост стиха уклопљеног у живе токове народних жеља и стремљења и каткад харлекински потсмех, извесан гротескни призив који у својој неумољивој бриткости обелодањује илузионистички карактер малограђанског лицемерја у свежим, до њега скоро у хрватској поезији, нетакнутим видовима. (»Господском Кастиору«, »Портрет« и др.).

Објективне нужности његовог доба диктирале су социјалну и родољубиву тематику коју је обележио индивидуалном поетском присутношћу, с крвавим, горким и опорим нотама, дисонантним криковима из дубине душе. Његов јак лирски темперамент у присној вези са животом и стварношћу излио је неколико живописних родољубивих песама без патетике и блештавог сјаја апотеозе. У »Ускочким елегјама« песник је везан инстинктивном носталгијом за Сењ. У језгру сваке песме овог циклуса згуснут је напор за оживљавањем светле прошлости ускока која је психолошки прожета патриотским моментима неизбрисиво уписаним у вечност. У песми »Раднику« Крањчевић велича вредност рада и радника који је друштвена полућа у напретку човечанства. Идеју братства, једнакости и слободе саображава значајним дотађајима Француске револуције 1789, све светле животне мотиве, поетски уобличене катарзе поклања слободи, јер »тко слободу жели жељет ће је макар гладом очајавао« (»Тиранима«). У песми »Мој дом« овако поручује:

»Слободе који нема, тај о слободи сања
Ах, понајлепши сан;
И моја жедна душа тим санком јој се клања
И поздравља јој дан.

Тек кад ми једном с душом по свемиру се крене,
Заорићу ко гром:
О гледајте је дивну, ви звезде удивљене,
То мој је, мој је дом.«

Животно конкретна и општчовечанска тема песме »Мој дом« и поред све своје временско-књижевне дотрајалости де-

лује свеже. Поетски патриотски занос није наметљиво инстинктиван и вербално усукан, разлива се као који концентрат по широким токовима стихова, тај чудесни блесак »ко запис чудотворни, ко жића задњи дах« што бисери у нашим срцима. Крањчевић је ту нашао адекватну поетско-језичку формулу искреног патриотског дејствовања: као да у њима одзвања ехо ско-рашњих патриотских расположења.

Без пуританског моралисања даје стихове у племенитој амбицији да својом поетско-хуманистичком етиком допринесе народу:

»С грдна стида данас шта би
Да повичу: Момци хајте!
Сабљу хватај, пушку граби
И слободно запјевајте!
Куда бисмо с бруке веље
Да нас зовну мачем својим
На пир мушки, на весеље,
Мислећ да смо — кољено им?;«

(»Гуслар«)

Крањчевић је за многе проблеме живота тражио одговоре у хришћанству и у позитивизму, лутање између њих и будизма и мистицизма претставља само илузоран напор да се пронађе мир и благодатање и да се нађе неко решење за песникове унутрашње противуречности, тренутке личне депресије која се јавља у његовој поезији као надмоћнији партнер животне среће и радости. Распет по трапезима интимних жеља, стремљења и народних идеала, са душевним раздорима прераслим у сублимирано осећање туге, Крањчевић није мудријашки ламентирао над пролазношћу живота. На страни измученог људства он без интелектуалне позе, иако побожан, очито изиграва рутлу црквено лицемерје и званичне претставнике експлоататорских режима:

»А испод крви давно и испод дрва суха
Све милијуни вапе: О правнице, о круха!

Да, укидисте ропство и циркус и хијену,
Па одведисте људство у кршћанску арену!

И гледате у игру од бједе и од јада,
Гдје човјечанство мучно ко Он под дрвом пада!

И тамнице о црне, гдје многи плач се губи,
Кад такови су људи: ил' умри или уби!«

(»Eli! Eli! Lama azavtani«)

Исус Христос у његовим песмама је поборник сиротиње и правде. Хуманистички интонирана песма »Христ дјетету у цркви« као раскошна фреска показује етички волумен жртве, иако помало делује поетски анахронично због болећиве разнежености. У драмском ораторијуму у три чина »Први гријех« даје

програм друштва који отступа од екслузивног црквеног учења због чега ће га као и због наглашене социјалне тенденције оштро напасти клерикални кругови.

Изишавши из оквира поетских места романтичарске илирске тематике о отаџбини и љубави према жени, Крањчевић је дражесну поетску патину романтичарске наивности прекрио изворном рафинираношћу и кристалношћу мисаоних прелива, оживео вечити мотив љубави у поезији субјективним немирима иако је каткад ишао утрвеним путевима. Он поима појавност љубави у флукуацији поетске мисли, у душевном динамизму, као латентну снагу духа, у извесној свемирској озарености. Бесповратна, непоновљива тајанствена сновиђења подјарена пламеним, вртоглавим екстазама постају његова интимна опсеција. Машталац који није лишен смисла за реалност, он је и поред тамних нота бола и горких сазвучја, овде дао опојну апотеозу животу стварајући блистави лук што се протеже од чедних спонтаних немира младости до зреле трепераве осећајности и дубоког мисаоног тока. Поред изворних строфа које пројецтирају живописну слику песниковог битисања, има овде магистално префињених ритмичких комбинација и изражајне зрелине. Иако се нећемо задржавати на многим мисаоно-осећајним чвористима ове поезије, а нисмо увек у стању да присуствујемо грчевитом, онеспикојавајућем рађању израза, сензибилношћу обојених, ми ћемо врло блиско осетити песников субјективни свет улазећи у порекло његових душевних колизија, мисли и жеља.

Песма »Кад ми клоне« и поред романтичарског амбијента и реквизита којима се песник служи, има право на опстанак и данас, јер импресионира неизвештаченим песничким осећањем и склоношћу ка сензибилном поетском доживљавању:

»Кад ми клоне хладно чело,
Кад догори свећа моја,
Кад ми мртве очи склопи
Самилосна рука која —
И кад туђа суза чија
Оплаче ми пуне дане,
Браћо моја, људи моји,
Смилијте се онда на ме!

И ако се деси негдје
Каква бједа боса, гола,
Што је свијет хладно гони
Из свог тора, из свог кола,
Гробу моме нека дође,
А ја ћу се молит' Богу,
Нек ме пусти стати мало,
Да му нешто казат' могу.

Рећи ћу му: Што си дошо?
Немам хљеба да ти дадем,

Немам крви да те гријем;
 Та ни себе не имадем!
 Крова немаш? Лежи амо
 У мој овај кревет мали,
 Да дјелимо и то задње
 Што су мени људи дали!»

У алегоричној балади »Астреа«, сатканој од флуидних треперења и тамног унутрашњег грча бола, уздигнутог до трагичне величине, наслућујемо угашени фосфоресцентни сјај људске патње. С вихорним острашћеним емоцијама, разуђеним у више рукаваца, ова песма оживљава потресну драму нежног девојачког срца. Песника по свету води Правда показујући му неправде које су починили силни изабљивачи, а глад и сиротиња су пропратне појаве таквих друштвених система. Гробно ледна и крвава стварност краја људског живота изједначи људе, а ту присутни ветар времена као да развејава пламене унутрашњих песникових сагоревања:

»Знаш племића млада, жива,
 Знаш ли цјелов, шапат тајни
 И што поноћ јоште скрива —
 Знадеш ли га, како збаци
 Дјеви с чела вјенац чисти?
 Па ну гледај: ти мртваци
 Заједно ће у гроб исти!»

— Ја сам Правду свјета глед'о,
 Рек'о сам јој: »Ево — ти си!
 Осветићеш оно чедо,
 Ако досле никог ниси!»
 — Али она нагло згину,
 Као свјетло испред ноћи;
 Изгуби се у празнину
 К'о да неће више доћи.»

Ова Крањчевићева балада нежна је као чиста тиха камерна музика, по својој уметничкој вредности уздиже се до појмовног значења антологиске хрватске песме, тежи хуманитарном исходишту афирмирајући човекољубље. Песник је у почетку песме трепетно лирски егзалтиран (»Кад се душа благодарна / Размићена у се губи, / Па опрашта све и свима / И грли се свјетом цјелим...«), сав је у токовима интуитивног доживљавања природе. Поетске слике саздане су из обиља јарког колорита, из тмастих предосећања које носимо у себи, када прочитамо опис виле (»Лед што бије / Топлији је / Нег што су јој очи биле«). Трагични лајтмотив пролазности живота није потекао из неке разбољене сентименталности. Ти стихови, иако по фактури својој потсећају местимично на Прерадовића и Шеноу, оплођују нас богатством интензивних лирских трептаја и плене хемиски прецишћеним елементима израза који показују унутарњи императив поетски за кристализацијом осећања и мисли. Прокушани избор стилских средстава, која су у понеким његовим песмама

плод ћудљивости имагинације, прибавља овој песми својство поетске изузетности.

У свемирским мотивима Крањчевић жели да реши проблем људске егзистенције и да се преко животних дисхармонија приближи универзалности. У космосу човек претставља бескрајно фиктивну честицу, као магла распрште се људски бол и туга. Он као и Војислав Илић даје поезију пролазности живота, прошлост је »магла у тој пустилини«, човек је створен да се заваравља и тежи илузијама, јер је жртва природе.

»Задњи Адам« је слика последњег човека који умире са задовољством, јер не схвата ништа у општем хаосу васионе. Песник плива »опојним виром свемирске пјесме«, а у »Дитирамбу« поручује:

»Ал' опет Земљо мајко опрости,
 Ако ти горку рекох!
 Та ја бих рада да дивна цвјеташ
 Љиљаном правде, ружом слободе,
 Да будеш први свемирски алем
 И први цвијет божије мисли!»

У песми »Мраморна Венус« песниково надахнуће почива у неисцрпном врелу свемирских размишљања, нуди нам неефективни свет маште као функционалну еманацију песничког духа:

»Збогом ви земске прашњаве цесте,
 Ево се сунца машам;
 За мене јесте и више нјесте,
 Свемирски грађанин ја сам!»

Поменуто Крањчевићеве песме у овом напису не могу, без остатка, у интегралном свом опсегу, да објасне песникова поетско-идеолошка стремљења. Има појединих стихова, па и целих песама, које више потсећају на идеалистички филозофски трактат него на поезију; има нехомогености у композицији песме, претеране кићености, барока (»Сан«, напр.), типичних романтичарских расположења и ритмике Ђ. Јакшића (»Ангелус«, напр.). Његов поетски израз није увек ослобођен непотребног баласта фигура, периферних одјека, те неке његове песме и поред лепих мисли и емоција, који су скоро искључиви квалификативи добре поезије, не добијају неслућену дубину и естетску зрелост. Поједини сазвучја версифициране филозофије песимизма нису употпуњена свежим, динамичним елементима (»... кад туга срце кида, па те пије попут змије« (»Утеха«) или:

»Нема ништа што вриједи,
 Осим суза чим се плаћа«

(»Пјесмо моја, куд си хтјела?!«)

Разни пригодни мотиви утицали су да објављује осредњу, местимично чак и слабу поезију, јер су неке песме (па и

збирка песama) објављене из материјалних разлога да се помогне болесном песнику. Али песник никада није нарцисоидно наглашавао своје поетске гласнице, нити се извештачено и недаровито надгорњавао у некаквом јаловом енигматичном лавиринту поетског артизма. Својом ненаметљивом поезијом, која је најчешће остајала у сфери објективно сагледане стварности, и поред »свемирских« мотива у којима је израстао извесан горделиви тон самосвести и сумња у земаљске вредности, својом оштром осудом тривијалности и беспопштедног арилизма Крањчевић претставља, у правом смислу, песничку савест епохе.

Добар део хрватских песника пошао је путем који је Крањчевић означио и трасирао. Тај својеврсни утицај живи и данас, у поетским токовима савремених југословенских песника, а то је и највеће признање значајном хрватском песнику од чије физичке смрти нас дели полувековна временска дистанца.

Вл. Вуковић

»Из мноштва njegovih pesama ostaju trajna svojina jugoslovenske književnosti i jugoslovenskih naroda one pesme koje izražavaju sudbinu naroda, postavljaju pitanje njegove budućnosti i, optužujući društveno-političke odnose u kapitalističkom poretku uz tuđu dominaciju, zahtevaju da rad bude častan i pobedonosan, da onima koji stvaraju sve na zemlji pripadne vlast i čast. Iz njegove poezije ostalo je živo ono što je u njoj najsadržajnije i estetski najbolje.«

(Književnost, Beograd, br. 11)

Jovan Popović

»Kranjčević je svojom Vizijom pozdravio rusku revoluciju 1905 g. i digao se do revolucionarnih pogleda, ali pri svemu tome ne može se reći ni da je polazio od dijalektičkog materijalizma, niti se iz te poezije vidi, da je poznavao bit klasnih borbi. Ipak, jer ga je zanimala literatura o socijalnoj demokratiji, nije mogao biti ni previše daleko od svega toga. Zaista Vizija nije slučajno ušla u Kranjčevićevo stvaranje. Ona ima zapravo svoju prethistoriju u kritičnosti prema društvu, u simpatiji za potlačene radne ljude bilo u crticama bilo u pjesmama, ili u aktivističkim uredničkim savjetima mladim književnicima ili u kritičkim radovima, a naročito u velikom zanimanju za Gorkoga i njegove aktivističke tipove, koji su mu veoma imponirali i o kojima će kasnije biti opširnije govoreno. Iz plastičnih slika, koje katkad sintetizira vijencem figura: paradoksa, kontrasta, metonimije i kombinacije kontrasta s klimaksom, razabire se stav građanskog intelektualca, koji je volio radnika i sve patnike i osjetio simpatije za socijalizam, koje su izlazile iz pozicija građanskog humanizma.«

(Republika, Zagreb 1952, br. 6)

Emil Štampar

TONOVI »SVETSKE TUGE« U KRANJČEVIĆEVOJ POEZIJI

Život je kao muzički kontrapunkt u kome se najraznorodniji tonovi slivaju i prelivaju i u vremenu daju različite svoje nijanse. Jedno je doba mutno, drugo je svetlo i raspevano, treće je umorno i monotono i tako redom u sto vidova kao reka teče život. Isto je i s ljudima: svaki na svoj način odražava te životne šumove. U tom pogledu poezija je najprecizniji instrument koji hvata te zvuke i u književnosti jednom vremenskom periodu daje ovakvu ili onakvu boju.

U početku devetnaestog veka osnovni pesnički ton je bila tuga, i to osnovni ton cele evropske književnosti. U Francuskoj Šatobrijan, u Italiji Leopardi, u Nemačkoj Hajne davali su setan ton poeziji. To su bili pesnici koji su patili i tugovali zbog nesavršenosti sveta i života i tužne svakidašnjice. Ta njihova pesnička tuga prelazila je granice zemljine sfere i prostirala se u beskonačnost, u svemir. Kao jedini jasan zaključak iz te svetske tuge izvodili su neku sudbomosnu besmislenost, fatalnost. To su bili legitimni naslednici Geteovog Fausta i Vertera. Bilo je nečega i pozitivnog u toj njihovoj težnji da razumom shvate i jasnije odrede kosmos, ali je negativno to što se njihov racio negde na pragu večnog, odnosno pri poimanju beskonačnog, zamaćivao i time ih dovodio u nezgodan položaj; religija u njima nije bila jaka da ih natera da pognu glave pred svemoćnim tvorcem, a razum slab da pređe taj prag. Neminovno se javljala tuga kao manifestacija nemoći. Sve što je blisko pogledu i sve što je realno ograničavalo je njihovu maštu. Zaplovili su u svemir i tamo negde u vizijama sfera ispunili tugom, jer je mašta ostala samo — mašta. Nestalo je vere u vizije pa, prema tome, i vere u filozofiju. Pesnici su se osamili u svojim mislima i u svojim bolovima. Mistika se gubila i ustupala svoje mesto golj istini. Siguran znak za to bio je skepticizam ovih pesnika. Ljubav, vera, nada, sloboda, i dr. vrline su samo iluzije, ali one ne umiru već ostaju u pesnicima.

Ovih tonova svetske tuge ima podosta kod Kranjčevića. Oni su naročito vidni u pesmama iz poslednjeg njegovog pesničkog perioda. To je period kada se on potpuno povlači u sebe, a bolest počinje da gospodari telom. Religiskog osećanja nije uspeo da se oslobodi, a znanje iz prirodnih nauka još nedovoljno ili možda nedovoljno kristalisan da ga otrgne od mistike. On je bio jedan od onih hrišćana koji se bune protiv zla zvanične crkve. Teologiju je napustio jer je želja za životom bila jača. A ipak život je donosio neprijatnosti dok se misaoni krug ograničavao. Javljala se tuga i bol:

»Prirodo majko, — kako je tužno
Gledat te tako mamurna lica.
Kako su dosadne momemu oku
Haljine blatne,
Maćeha zemlja što ih navuče
Plešuć uz svirku eternih sfera
Okolo sunca...«

Eto šta izaziva u pesniku tugu — priroda majka je mamurna lica. Pesnik želi da pobedi tugu ili da pobegne od nje:

»A ja na ovom kaljavom danu
Iz bare ove mislima plijem
Tamo nad oblak tebi, o Sunce,
I vama tajne pokretne sile,
Svemirski sklade, da vašeg mira
Udahnem tamjan.«

To je samo polet mašte u nepoznate sfere, u plavičaste vizije gde će se neminovno desiti katastrofa, tj. doći do praga večnosti i tu stati. Sve je ružičasto i lepo dok se ne dođe do te granice:

»Survam se onda... u kalnoj bari
Ko stranac gacaš med svojom krvi,
Ko munja koju uguši blato,
A ona je mogla da razbija oblak.«

Posle hrabro rečene istine pesnik kao da se uplašio od njene surovosti i nagosti, kao da je čitav duhovni svet u njemu uništen, izgleda poražen. Šta ostaje posle katastrofe? Pustoš, praznina i mir. Tek negde na kraju svesti ostaje saznanje da je neporušen njegov moralni svet. Opet se javlja tuga i bol. Taj uporni moralni svet u njemu pesnički skepticizam boji religioznošću i otuda ovo kajanje:

»Ta ja bih rada, da divna cvjetaš
Ljiljanom pravde, ružom slobode,
Da budeš prvi svemirski alem
I prvi cvijet božije misli.«

Kraj ove pesme («Ditiramb») je skoro vapaj da se majka priroda umilostivi:

»Pusti mi samo, iz tvog da skuta
Na tužnu harfu istisnem koju
Iskrenu suzu — dar čovječanstvu.«
A kada puknu i harfa i srce,
Onda nam budi mrtvima barem
Majčica bolja, kada za vjeka
Tebi smo samo pastorc i bili.«

Ovo je vapaj ne da se uništi bol, već da se ublaži. Patnja se kod njega prelijeva u gorčinu, gorčina izaziva protest, a čovek je tako mali i slab da se ne može odupreti, jer ga ta gorčina snalazi na svakom koraku. Kranjčević postaje buntovnik ne samo protiv prirode, nego i protiv nesklada koji gospodari u njoj. Borba za opstanak je toliko surova da ona vređa njegovu plemenitost pa se zato javlja želja u njemu da se život okonča. Čemu život u ovom carstvu haosa gde jači bezobzirno guta slabijeg, gde obest gospodari. Kada se život posmatra »iza spuštenih trepavica« izgleda lep i privlačan, a kada nas kakva osa bocne i silom natera da oči otvorimo, onda tek vidimo:

»Kako se ptica s ptičicom čupa
O ciglo sitno proseno zrnce,
I kako kobac grlje peruša,
I žaba zlatne bubice guta,

Pa onda sita sa hrpe mulja
Krekeće krepko, i sve to ječi
Ko himna valjda divna i sveta
U slavu vječnog svemirskog sklada.«

Dakle, to je harmonija prirode koja se svojom paradoksalnošću nameće pesniku da on zanemee stane, jer više nije dete da može verovati u bajku i pred nekim čudom koje ne shvata pasti na kolena:

»Već šutim i mislim i — ne mislim ništa.«

A zatim dolazi pitanje otkuda ova varka. Zašto je on celog života verovao u harmoniju, a gle, pred njime se ukazao čitav pakao? Pesnik nije mogao da shvati ovo čudno jedinstvo suprotnosti u prirodi i zato mu se ona učinila nepravedna, zato se osetio obmanut. To je onaj trenutak kada se kod pesnika svetske tuge javlja bol i seta, kada oni ne mogu izići van sebe, kada ostaju da tapkaju u začaranom krugu. Najtužnije je to što oni osećaju da su u zatvorenom krugu i što žele da iz njega iziđu, ali ne mogu. A kada već ne mogu pobeći iz sebe, onda se prividno smiruju i u tom smirenju osećaju izvesnu slast:

»I to je smrt?
O kako brižno anđeli božji
Na perju me spuštaju u grob!
Bez bola, bez želja klonula uda
Vlažne se dotiču zemlje.
Odista nikad mi tako se nisu
Slatko sklappale oči...«

(«Lucida intervalla»)

To tapkanje u krugu misli Kranjčević najbolje izražava u pesmi »Život«. Pesma se deli na dva dela. U prvom delu pesme, koji nosi naslov »Polazak«, iznosi kako ga je mašta zanela daleko i kako vidi da ljudi odlaze vođeni silnom rukom: ne zna ni sam otkud idu ni kuda će:

»Sve idu, njemo idu od pravjeka ovuda —«.

Negde u nedogledu nestaju. A u drugom delu pesme («Povratak») ti isti ljudi se vraćaju zanemeli:

»Sve šute, šute, šute — u staklenom im vidu
Otegnulo se pusto i poharano polje — — —«.

To je, dakle, život. Stupamo u njega puni snage i volje da ga upoznamo, a vraćamo se nemi, skoro bez bola, ledena lica. Sa Olimpa padamo u ponor, u ništavilo. To je ono zašto se borimo, u šta verujemo dok smo mladi. Pa zar ceo život, posmatran sa ovog gledišta, nije tužan? Kod Kranjčevića ovo nije poza ili moda, već njegov intimni doživljaj koji se javio kao rezultat disharmonije u društvu Hrvatske već u početku devedesetih godina prošlog veka. Lomeći se po bosanskim gudurama on je svakako preživljavao teške trenutke. Pred kraj života i bolest je učinila svoje tako da je sasvim postao nepoverljiv prema ljudima, a ćutanje primio kao jedino geslo u životu. Ideali su propali, iluzije se izgubile, a ipak je, u prkos

svemu, voleo čoveka. I što ga je više voleo to je više patio. Ovi tonovi svetske tuge kod Kranjčevića su se javili mnogo kasnije nego kod drugih evropskih naroda. Socijalni i politički uslovi su ih proizveli u pesniku. Celo Kranjčevićovo pesničko delo bi se moglo podeliti kao i njegova pesma »Život« na dva dela, tj. na pesme u kojima on izražava svoju veru u ljude, u prirodu, u misao čoveka i svoju nadu za ostvarenje svih ideala, i na pesme tuge, sete i sumnje u ideale. Dakle i njegov lični život izražen u njegovom pesničkom delu sastoji se od »Polaska« i »Povratka«. U pesmama iz prvog perioda on je buntovnik i propagator vrlina, dok u drugom periodu tonovi svetske tuge odzvanjaju sve jače i bolnije. Sve jasnije se ocrtava osnovna misao da čovek živi da bi se patio ili, bolje rečeno, pati se da bi živio. Ovde na zemlji se »grle raj i pako« (»Po pučini«). Pa zašto živimo? Odgovor donekle daje Remark kroz jednu svoju ličnost u »Trijumfalnoj kapiji«: »Živiš da živiš, jer živeti je slavna stvar«. Tako, zapravo, govore razočarani.

Ako bacimo pogled na sve Kranjčevićeve pesme naše će se simpatije zadržati na onim revolucionarnim njegovim pesmama. Ovi, možda slučajni tonovi svetske tuge, upotpuniće samo sliku pesnika. Pesnik je bio teolog i možda celog života verovao. Proučavao je prirodne nauke i možda celog veka sumnjao. Nauka i religija su u njemu tekle paralelno i nikad jedna drugu nisu pobedile. Rezultat ovakvog unutrašnjeg života bili su baš ovi tonovi tuge i bola. Naš pesnik je bio na onom nivou saznanja devedesetih godina prošlog veka na kome su bili pesnici u početku devetnaestog veka. S druge strane, pesnik je bio i sin svoga doba, pa je dao oštre proteste protiv socijalne nepravde. U njemu su se borili tonovi već preživle poezije sa novim revolucionarnim tonovima vremena koje je nastupalo.

Vukosava Marković

»Kranjčevićovo iskreno zalaganje za prava radnika i svih patnika kao i optimizam u ishod konačne borbe, kojoj nedorasle bosanske i hrvatske prilike nisu dale jasnije metode i perspektive, znači vrlo mnogo za tadašnjeg intelektualca i pokazuje, da je on, makar nejasno, ipak najviše od svih pisaca svoje i slijedeće modernističke generacije zavirio u budućnost. A hrvatski su radnici u njemu zaista osjetili bliskost čovjeka, dragog borca, koji ih je iskreno volio i pomagao u borbi na književnom polju, dok još sami, živeći u teškim materijalnim i prosvjetnim prilikama, nisu mogli izbaciti pjesnika koji bi na umjetnički način zastupao radničke interese. Zato glasilo Socijalno-demokratske stranke Sloboda preštampano u spomen-spisu 1. svibnja 1896. pjesmu Radniku, a postoje naslućivanja, koja još nisu potvrđena, da je Kranjčević u istoj ediciji pod pseudonimom PUČKI PRIJATELJ objavio optimističku borbenu pjesmu Naprijed braćo! Dvadesetpetogodišnjicu Kranjčevićeva rada srdačno je pozdravila Radnička obrana, glavno glasilo radnika Hrvata u Bosni i Hercegovini (1908), preštampana pjesmu Radniku i članak Da živi pjesnik demokrata! završila: »Stoga Radnička obrana baš u ovo tužno doba neizvjesnosti, puza-vosti, ropstva i podlosti poziva hrvatski radni narod da se duboko pokloni divnom pjesniku slobode, jednakosti i bratstva.«

(Republika, Zagreb 1952, br. 6)

Emil Štampar

S. S. KRANJČEVIĆ U SEĆANJU SVOJIH UČENIKA

Nije se Kranjčević svojevrijedno opredelio za učiteljski poziv. Njega je na to materala nevolja. Kad nije, zbog poznatog sukoba sa školskom upravom, pripušten maturi, otac ga je upisao u senjsku bogosloviju, a senjska biskupija ga je opremila u Rim na više teološke studije. Otuda je pobjegao posle nepunih šest meseci, jer nije hteo da postane sveštenik, jer je čeznuo za slobodnim životom. Po povratku u domovinu zamolio je Vladu u Zagrebu da mu dozvoli da naknadno polaže maturu, ali je bio odbijen. Bez sredstava za život, on razmišlja o tome kuda bi i šta bi. I rešava se da se upiše u tečaj za učitelje trgovačkih škola na zagrebačkoj muškoj preparandiji.

Početkom marta 1886 godine Kranjčević je dobio u ruke »svjedodžbu osposobnicu« za učitelja građanskih škola¹⁾. I odmah je zatražio zaposlenje, bilo gde u Hrvatskoj, jer — valjalo je živeti...²⁾. Ali za mladog učiteljskog kandidata, koji je uz to imao i jednu štampanu zbirku pesama³⁾, bila su sva vrata zatvorena; za njega, izgleda, nije bilo mesta u njegovoj hrvatskoj otadžbini⁴⁾. Tek tada on se obraća Bosni⁵⁾, jer je čuo da je tamo potreba za nastavnicima; a imao je tamo i rođaka, već nameštena u upravnoj službi, koji će njegovu molbu »podupreti«. Rešenje je brzo došlo i, sa njim u džepu, mladi čovek uputio se u Mostar, gde 13 septembra 1886 godine polaže svoju prvu službeničku zakletvu. Bilo je to u osmoj godini prvoga decenija okupacije, dakle nepunih osam godina otkako su austro-mađarske trupe, po »milosti« evropskih velikih sila, preuzele u Bosni i Hercegovini vlast nad narodom od turskog bašibozuka⁶⁾.

¹⁾ Prema svedočanstvu, odnosno »svjedodžbi osposobnici« za učitelja građanskih škola, koja mu je izdana 6 marta 1886 godine, Kranjčević je položio ispite i dobio ocene iz sledećih predmeta: pedagogije — veoma dobar, srpskohrvatskog jezika — dobar, nemačkog jezika — dobar, zemljopisa — dobar, istorije — dobar, metodike — veoma dobar, logike — dobar.

²⁾ Molbu za nameštenje Vladi u Zagrebu uputio je iz Senja 29 aprila 1886 godine, sa nadom »da će se visoka Vlada na nj zgodno osvrnuti te da će mu, namjestiv ga ma kamo i kada, milostivo podijeliti lijepu priliku da se posveti uzvišenoj dužnosti učitelja«.

³⁾ Prva Kranjčevićeva zbirka pesama, koja nosi naslov »Bugarkinje«, objavljena je u Senju 1885 godine.

⁴⁾ Rečeno mu je da čeka dok se raspiše konkurs, pa neka se onda javi, a njemu nije bilo do čekanja. Dozvoljeno mu je, međutim, da u senjskoj osnovnoj školi radi besplatno kao »vježbenik«.

⁵⁾ U julu 1886 godine Kranjčević se obraća Zemaljskoj vladi u Sarajevu sa molbom da ga postavi za učitelja na jednoj od trgovačkih škola u Bosni i Hercegovini; već 31 avgusta iste godine donesena je odluka o njegovom imenovanju za nastavnika trgovačke škole u Mostaru.

⁶⁾ Mostar se upravo oporavljao od moralno-političke krize u kojoj se nalazio posle neuspelog pokušaja pobune protiv regrutacije i represalija koje su zatim usledile, te za tri-četiri godine, potišten i obezglavljen, nije davao »nikakva glasa od sebe«.

Da Kranjčević nije bio svestan gde se nalazi, vidi se i po tome što se već na prvim koracima grubo sudario sa bosanskom stvarnošću. Nesposoban da sa njom pravi kompromise, on će i docnije doživljavati »iznenađenja« i neprijatnosti: posle neočekivanog premeštaja iz Mostara u Livno usred zime iste 1886 godine, Kranjčević je još jednom premeštan u ovu bosansku činovničku štrafštaciju, sada iz Bijeljine, svog trećeg mesta službovanja u Bosni. Smirio se tek 1893 godine, kada je, očevidno sa namerom da bude dodeljen na rad u redakciju »Nade« (već tada u osnivanju), postavljen za nastavnika na učiteljskoj školi u Sarajevu. Kad se »Nada« ugasila, Kranjčević je ponovo vraćen u školu, sada u svojstvu direktora sarajevske trgovačke škole i sa naslovom — profesor⁷⁾.

Pametna i pošten čovek, Kranjčević je to bio i u školi, i kao nastavnik i kao starešina škole, među učenicima i među nastavnicima, svojim kolegama. Osvajao ih je pre svega svojim ljudskim odnosom prema njima, poštivanjem čoveka u njima, saosećanjem sa njihovim potrebama i nevoljama, svagdanjom spremnošću da im učini poneko dobro, da im pomogne. Nastupajući u svakoj prilici, i prema svakome, neposredno i otvoreno, on je uneo u razred novu atmosferu. Njega su učenici zavoleli, i njegov predmet, i radovali se njegovim časovima. Svoja predavanja, ona iz istorije i ona iz geografije i prirodnih nauka, on je umeo da protka ponekom naprednijom mišlju, da u njima ispolji svoje simpatije za žrtve nejednakosti među ljudima, za one koji se nalaze na dnu društvenih lestvica. Znao je da podvuče, da naglasi izvesne činjenice preko kojih su ostali nastavnici, po pravilu, prelazili, prećutkivali ih; zato nije imao, niti je mogao da ima, dobro mišljenje o savremenoj školi, o savremenoj školskoj praksi⁸⁾, nego je primenjivao, više spontano

⁷⁾ Iz Livna u Bijeljiniu Kranjčević je premešten 14 avgusta 1888 godine, a iz Bijeljine ponovo u Livno 13 avgusta 1892, pa odovud, 17 oktobra 1893, u Sarajevo, na preparandiju, dok nije, 8 septembra 1894, dodeljen na rad Vladi, odnosno redakciji »Nade«, i time napravio prekid u svojoj nastavničkoj službi koji je trajao sve do 31 decembra 1904 godine; tada je Kranjčević postavljen za direktora sarajevske učiteljske i na toj dužnosti zatekla ga je i smrt.

⁸⁾ Nastavnički poziv je, ipak, zamarao ponekad pesnika, kome se, kako to sam kaže u jednom pismu iz Livna Josipu Milakoviću, nije bilo lako »vinuti na gudalo pošlje ispravljanja zadaćnica«. A uz to, sam sistem školski odbijao ga je, činio ga nezadovoljnim, bezvoljnim. Kad su neki stručnjaci došli u Elinu školu, da bi se izvršile na njoj neke opravke, izveštavajući o tome svoju ženu, tada odsutnu iz Sarajeva, Kranjčević značajno primećuje: bili su i videli šta školi treba, ali »po svoj prilici, napraviće se što ne treba« (iz jednog nedatiranog pisma Eli). U jednom pismu Milakoviću u januaru 1896 godine, iz Travnik, gde je provodio Božić u porodici Nikole Marakovića, tamošnjeg direktora građanske škole, on obaveštava svoga sarajevskog kolegu o razgovorima koje je tamo vodio, pored ostalog i o školskim prilikama koje mu se ne čine ružičaste; jer, u bosansko-hercegovačkim školama, kaže Kranjčević, ne odaje se priznanje »radu onih koji su zaista najvećim požrtvovanjem stali da ovde zabadaju plug u polje neobrađeno — ustaj, rode, išti svoje!«

i nagonski nego li svesno, nova, naprednija shvatanja o obrazovanju i vaspitanju omladine.

U trenutcima zamornosti, ili kad bi mu se učinilo da su svi njegovi napori uzaludni, Kranjčević je znao i da postane ravnodušan, apatičan prema rezultatima nastave, ne prestajući, međutim, da u predavanjima svojim daje najviše što je mogao.

Sve ovo zapamtili su njegovi učenici, i neki od njih oživeli su u svojim sećanjima sliku njegovu kao nastavnika. Imao je sreću Kranjčević (a sa njim i naša kulturna istorija) da je među njima imao i budućih pisaca, ljudi od pera, koji će njegovo učiteljovanje u Bosni oteti od zaborava. I to već na prvim koracima u svojoj nastavničkoj karijeri, u Mostaru, jednog od najznačajnijih između njih, Svetozara Čorovića⁹⁾, koji će dati o svom učitelju i najviše i najznačajnijih podataka, zabeleženih sa mnogo ljubavi i poštovanja prema čoveku i nastavniku, prema velikom hrvatskom pesniku.

»Kad smo, godine 1886, prešli u drugi razred — seća se Čorović — rekoše nam da Havlik¹⁰⁾ neće više predavati. Njega je zamenio nov učitelj. Neko malo, sitno momče, gotovo golobrado, sa dugom grguravom kosom i živim, nemirnim zelenkastim očima. Kazaše da se zove Kranjčević. I da je tek nedavno svršio visoke škole. Čudnovato! Taj mršavi, sitni učitelj svakome se na prvi pogled sviđao... S učiteljem koji nema ni brade ni debelih naočara, koji nije većito zamišljen i ozbiljan, lako ćemo! Taj nas, sigurno, neće ostavljati u apsu ni grđiti kao drugi! Nismo se prevarili. S pitomim, vedrim osmehom na usnama i s momačkim »dobro jutro« prvi put je stupio u razred. Pregledao nas, prošao nekoliko puta između klupa i počeo da se šali...«

A sada dolazi onaj značajan momenat, ona neobična pojava koja će iznenaditi i zbuniti učenike, zaprepastiti nastavnike i ozlojediti školske i druge vlasti, koja će, ako ne dovesti do toga a ono svakako doprineti tome da Kranjčević bude, posle nepuna dva meseca (5 decembra) premešten u Livno. Prve reči koje je Kranjčević uputio svojim učenicima kao predavač bila je narodna pesma, pesma o knezu Lazaru: Slavu slavi srpski car Lazare..., sa analizom, sa objašnjenjima. Čudili su se učenici, čudio se i Čorović, i svi su se u čudu pitali: »Šta je ovo? ...Punu godinu dana u trgovačkoj školi niko nije smeo pomenuti ni srpsko ni hrvatsko ime, u šali ni u zbilji, — a ovaj sićušni uča, prvoga dana i prvoga časa, usudi se da nam potegne nikoga manjeg nego glavom slavnog cara Lazara! Zašto baš on sme što niko drugi ne sme?«

Kranjčević u nastavi jezika nije, prema Čorovićevom sećanju, insistirao na apstraktnom »gramatiziranju«, karakterističnom za onovremenu školsku praksu, nego je gramatiku obrađivao na

⁹⁾ Svetozar Čorović rođen je, u Mostaru, 25 maja 1875 godine, te je tada bio ušao u dvanaestu godinu života. Svoja sećanja objavio je 1918 godine, dakle godinu dana pre svoje smrti, u zagrebačkoj »Hrvatskoj njivi«.

¹⁰⁾ Havlik nastavnik trgovačke škole u Sarajevu.

tekstu, u vezi sa tekstom. Pretstavljao je u tom pogledu punu suprotnost njegovom ranijem nastavniku srpskohrvatskog jezika, Havliku. Kad bi neko u pismenim zadacima napravio neku pravopisnu ili gramatičku grešku, Kranjčević bi ga blago i blagonaklono opomenuo: »Ne piše se tako, sokole! Drugi put bolje pripazi!« Ali stilu, jasnom izražavanju misli, polagao je najveću pažnju, što je njegov prethodnik, međutim, prilično bio zanemario. Tako su Havlikovi »odlikaši« postali kod novog nastavnika tek »dovoljni«, a oni koji su se lepo izražavali pa makar i ne znali uvek gramatiku, postali su »odlični«. Većini učenika dotada »najomraženiji« predmet postao je drag, činilo im se, i posle mnogo godina, da su se na časovima srpskohrvatskog jezika »više zabavljali nego učili« a ipak su naučili dosta.

Corović je imao i jedan lično svoj doživljaj sa pesnikom-nastavnikom, doživljaj koji je, i prema kazivanju njegovog brata Vladimira¹¹⁾, bio u izvesnom smislu poticaj učeniku da se i sam intenzivnije pozabavi književnim radom, samostalnim stvaranjem. Jer on je već pisao pesme, kao i njegov tri godine stariji drug Jovan Dučić¹²⁾, i obojica su bili pretplatnici somborskog dečijeg lista »Golub«¹³⁾, redovno ga čitali i neke stihove iz njega učili napamet. Krišom, i sami su »pevali«, a Dučić se već bio okuražio te je poslao »Golubu« jednu svoju pesmu (»Samohrana majka«) koja je uskoro i štampana. Corović, međutim, još nije bio smogao snage za takav podvig. Ali nije prestajao da slaže stihove, pisao ih je i u školi, na časovima, pa i Kranjčevićem, te ga je ovaj jednoga dana i zatekao na »delu«...

Dok je učitelj, šetajući između klupa, čitao učenicima neku pesmu, jedan od njih, Svetozar Corović, pretakao je u stihove poznatu basnu o lavu i crvu. Iznenada, sa strane, neko mu stavi ruku na rame, a drugom otrže mu svesku ispred očiju...

Oh, sokole!... Zar se tako pazi kad učitelj čita? — reče mu Kranjčević i odnese svesku i spusti je na katedru. Detetu u glavi vrzlo se šta ga sve čeka: prijava direktoru, grdnja, čitanje pesama pred razredom uz potsmehivanje drugova, kazna zatvorom, saopštenje roditeljima, itd. Ali, od svega toga ne bi ništa; novi nastavnik razlikovao se od onih drugih, bio je to čovek drugog kova i drugih pogleda. On je svog »grešnog« učenika sačekao na izlazu iz škole sa osmehom, oslovivši ga ljubazno i blago pitanjem: »Imaš li još koju pesmu?« Pomilovao ga je po glavi i vratio mu »zaplenu« svesku sa preporukom da produži da »peva« jer »to neće biti loše«. I prošavši sa njim jedno parče puta pozvao ga je na rastanku, da mu posle podne dođe kući na razgovor...

¹¹⁾ Vidi: Vladimir Corović, Bosna i Hercegovina. Beograd 1925, str. 115—116.

¹²⁾ Jovan Dučić rođen je 1871 godine, 5 februara; bilo mu je tada, dakle, petnaest godina.

¹³⁾ Golub, list za srpsku mladež, izlazio je u Somboru od 1879 godine.

»Otišao sam — piše Corović — i zadržao se kod njega gotovo čitav sat. Pitao me je šta čitam, kakvih imam knjiga, na koje sam listove pretplaćen«. Kako nije spomenuo Zmajev »Neven«, zapitao ga je kao u čudu: — A zar ti o njemu nije niko govorio? A zatim je ustao i dohvatio sa police dva povezana godišta »Nevena« i dao ih svome učeniku, sa još nekoliko odabranih knjiga, među kojima i Mažuranićevu »Smrt Smail-age Čengića«. I rekao mu da to sve pročita, pa da opet dođe k njemu kući, na razgovor. I tako je i bilo, Corović je više puta dolazio kod Kranjčevića, vraćao mu pročitane knjige i uzimao nove, čak i onda kada je, zbog bolesti, bio privremeno napustio školu. Morao je da mu kaže šta mu se svidelo i zašto, a učitelj bi mu objašnjavao poneka mesta, naročito one pesme koje se učeniku, u prvom utisku, nisu dopale.

Kranjčevićev iznenadni premeštaj ožalostio je njegove mlade mostarske prijatelje; mnogi su mu pošli kući da se sa njim oproste. Nekima je, na rastanku, dao poneku knjigu za uspomenu; Corović je dobio »Putovanje triju Rusa i triju Engleza« i »Carev glasnik« od Žil Verna, dve knjižice Hafmanove i jedno godište lista »Bosiljak«¹⁴⁾.

Već iz Corovićevih sećanja, dakle, jasno se vidi da je Kranjčević pretstavljao nešto novo i neobično za sredinu u kojoj se našao, nešto što je odudaralo od opšte atmosfere onovremene škole, koja je bila mesto moralne i intelektualne dresure i po metodu rada i po odnosu između nastavnika i učenika. Omladina je vaspitavana u duhu strahopoštovanja i potčinjenosti nametnutim autoritetima i nasilnog ugušivanja svake samonikle i slobodnije misli u njoj, pa čak i svesti o sopstvenoj nacionalnoj pripadnosti, srpskoj ili hrvatskoj.

Nekih neposrednih doživljaja u vezi sa Kranjčevićem radom kao nastavnika u Livnu, nije zabeležio niko od njegovih učenika. Jedino što od Ljubomira Marakovića¹⁵⁾ znamo da je, u to vreme, ispoljavao neobičnu ljubav za decu, da ih je mnogo voleo. Zabavljao bi se sa njima u slobodnim časovima do iznemoglosti, pravio bi im igračke, i pozornicu na kojoj bi i sam glumio, i to kostimiran. Jurio bi s njima poljem uz dernjavu i pesmu, kupovao im bombone i druge poklone. Kad su livnjske škole priređivale zabavu u korist siromašnih učenika (bilo je to u decembru 1892 godine, dakle — za drugog Kranjčevićevog službovanja u Livnu), Kranjčević je odabrao kao pozorišnu tačku programa »Odisejev povratak«, dramsku epizodu objavljenu u Zmajevom »Nevenu« i u prevodu Zmajevu, i sam je režirao i igrao u njoj glavnu ulogu, ulogu Odiseja. Sastavio je za tu priliku i pozdravni govor publici, u stihovima.

Prema kazivanju Stipe Markovića, i u učiteljskoj školi u Sarajevu Kranjčević je bio nastavnik koga su učenici izuzetno mnogo

¹⁴⁾ Bosiljak, list za mladež, izlazio je u Zagrebu od 1864 godine.

¹⁵⁾ Poznati zagrebački katolički kritičar, rođen 1887 godine, sin je Nikole, direktora trgovačke škole u Livnu, kod koga je Kranjčević, kad je po drugi put služio tamo, i stanovao.

voleli, ali, u isto vreme, i zloupotrebljavali njegov blagonaklon stav prema sebi: nisu se mnogo trudili i, samim tim, ni postizali neki vidan uspeh u nauci, u predmetima koje im je on predavao. »Njegovom satu smo se uvijek radovali — kaže Marković — čim bi otvorio vrata, odmah bi nam se poklonio, čemu smo se s početka čudili, dok ne opazismo njegovu ugladenost koju nam je primjerom pokazivao. No mnogo naprijed nije išao s nama, a njegovu blagost i dobrotu bi, kao obično, đaci zlorabili i nisu se satirali učeći njegove predmete. Za vrijeme ispitivanja, koji put bi se i nešto zamislio, a mi bi rekli — pjesnik se zanio. Tako se sjećam kad je Božo Perić počeo odgovarati i vidio da se je pjesnik zanio, on onda svašta upleo i mi smo u sebi pucali od smijeha. A kad je već bio dosta nadrobio, prestane, kao da je sve dobro kazao. Pjesnik se trže od svojih misli i dobaci Boži: Dobro je, dobro!«

Iz jednog drugog vida zanimljive su uspomene Hamdije Kreševljakovića. Docniji istorik, tada učenik sarajevske trgovačke škole¹⁶⁾ kojim je Kranjčević bio postavljen za direktora posle likvidacije »Nade«, Kreševljaković govori o svom učitelju, s jedne strane, kao o predavaču istorije i geografije, a sa druge, o njegovoj velikoj brizi o učenicima koju je pokazivao kao starešina škole.

Nekoliko časova — kaže Kreševljaković — Kranjčević je predavao o Aziji, zadržavajući se ponajviše na životu, običajima i veri aziskih naroda. Kad je prešao na Afriku, najduže je govorio o njenim stanovnicima, o Crncima. Doneo bi uvek u razred dosta knjiga u kojima je bilo slika koje su ilustrovale ono što bi predavao. On bi sedeo za katedrom, učenici bi se sakupili oko njega i razgledali slike, ili bi knjiga išla od ruke do ruke. Rado bi poneku od njih dao učeniku koji bi zaželeo da je ponese kući i bolje razgleda. Kad je došao red na Ameriku, posvetio je nekoliko časova Kolumbovu putovanju po Atlantskom Okeanu i, napose, trgovini robljem, koju je nazvao sramotnom trgovinom, nedostojnom čoveka, zahtevajući od učenika da je i oni tako nazivaju. Za evropske kolonizatore govorio je da su »mnogo divljiji« od američkih starosjedilaca¹⁷⁾.

Pri kraju četvrtog razreda Kranjčević je predavao Kreševljakovićevoj generaciji istoriju. Upravo su bili počeli učiti Francusku revoluciju, i Kranjčević je o njoj govorio tako opširno da nisu ni stigli da je dovrše do kraja školske godine. O samim sankilotima predavao je četiri do pet časova sa mnogo zanosu. I ispričao učenicima poznatu priču o francuskoj kraljici koja je posmatrala pobunjeni narod sa prozora svoga kraljevskog dvorca sa sinom u naručju. Rekao im je kako je mladi kraljević upitao majku šta hoće ti ljudi,

¹⁶⁾ Kreševljaković Hamdija, rođen 1890, spominje se u Kranjčevićevoj bečkoj prepisci sa ženom mu Elom kao jedan od njegovih učenika koji je dolazio kod Ele da se raspituje za svog bolesnog nastavnika i direktora.

¹⁷⁾ U trećoj knjizi (sv. 5) »Nade«, Kranjčević jednu sliku beduina propraća, na sličan način, protestom protiv kolonijalnog sistema eksploatacije: »njegov Nil nosi tuđe brodove, a Sahara mu neće da uzbjesni protiv bijelih uljeza«.

a ona mu odgovorila da nemaju hleba da jedu, na što je njen sin, u svojoj detinjoj bezazlenosti, odvratio: Pa neka jedu kolače... Ovu priču Kranjčević je završio upozorenjem učenicima da je istinita ona narodna, da sit gladnu ne veruje.

Kao starešina škole Kranjčević je vazda bio spreman da učini učenicima sve što može. Išao je od razreda do razreda da opomene one koji su bili siromašni da na vreme predaju molbe za stipendije, čak im je i molbe sastavljao. Kad bi »gazde« i »gazdarice«, ili »ašćije«, kod kojih bi neki učenici bili na stanu ili hrani, dolazili k njemu da traže da im, kao direktor, odbije od stipendije đачka dugovanja, on to nipošto nije hteo da učini. Odgovorio bi im: »Naša su djeca siromašna, i ja im od stipendije ne mogu ništa ustaviti!«

U ovo vreme Kranjčević je već bio ozbiljan bolesnik. Kad je Kreševljakovićev razred polagao »odlazni ispit«, on je na njemu fungirao kao vladin poverenik. Bio je silno oslabio, lice mu je bilo crveno i svaki čas je tražio vode ali stav njegov prema kandidatima ostao je do kraja ispita blagonaklon, pomagao im je neumorno kako je samo mogao. Ispit je bio završen, učenici su došli po svedočanstva, ali direktora nije bilo da ih podeli, morao je leći u postelju, toliko je bio iznemogao.

Pri ovakvom stanju zdravlja, razumljivi su nam i neki Kranjčevićevi postupci prema slabim učenicima koje Kreševljaković navodi: znao je, pod kraj godine, da zađe po razredima i traži od nastavnika da pred njim ispituju slabe učenika nastojeći na svaki način da ih »propuste«. Sam bi im pomagao pri odgovoru i šaptao, i pravio se da ne čuje kad bi oni, jedni drugima, šaptali. Svakako je bila izraz teške rezignacije i Kranjčevićeva praksa da učenicima ne zadaje pitanje nego da im ostavlja na volju da govore ono što sami izaberu, odnosno — što najbolje znaju. Predavanja njegova, učenici su, međutim, slušali najpažljivije i sa najvećim interesovanjem, i po kazivanju Kreševljakovićevom.

Vrlo interesantni podaci o Kranjčevićevom odnosu prema svojim kolegama nalaze se u njegovoj bečkoj prepisci sa ženom¹⁸⁾. Otsutnog Kranjčevića zamenjivao je u direktorskoj dužnosti jedan njegov kolega¹⁹⁾, koji je, vrlo verovatno, bio isto tako savestan kao i on. Ali Kranjčević je ipak bio stalno u strahu i brizi za »svoju« školu. Bojao se — kako kaže u jednom pismu ženi — da njegov zamenik ne utroši budžet na suvišne, nepotrebne stvari i ostavi školu bez onog što joj je potrebno: »Sigurno kupuje nepotrebne stvari, ko kojekakve kalendare, notese, nože za rezanje papira, tintarnice itd.«.

Osim interesovanja ove vrste, Kranjčević nije pokazivao naročitu radoznalost za novosti iz svoje škole. Štaviše, on savetuje ženi

¹⁸⁾ Ovu prepisku objavio sam u celini 1951 godine (Ilija Kecmanović: Korespondencija Silvija Strahimira Kranjčevića. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XX, str. 49—268).

¹⁹⁾ König

da ne sluša sve što joj pričaju služitelj školski i neki nastavnici (napose o njegovom zameniku) i da im ne veruje mnogo. Ali Ela ga ipak, u nizu pisama, obaveštava o svemu što bi čula o prilikama u školi. I te njene »novosti« nisu bez interesa, jer nam omogućavaju da upoznamo Kranjčevića kao šefa ustanove, kao direktora škole, dakle u jednoj ulozi kakvu on dotada nije imao. Istina, informacije ove nisu morale uvek biti pouzdane, jer su mogle da budu i plod plemenite namere da se žena direktorova, u nevolji i žalosti, uteši time što će joj reći kako njenog muža u školi svi vole, i kako je, dok je on bio prisutan, u njoj bilo sve lepo i krasno, a sad više nije tako. Ali informacije služitelja Mustafe podudarale su se sa onima koje je Ela dobivala i sa druge strane, pa su u toliko uverljivije. Sa Kranjčevićevim odlaskom u Beč na lečenje atmosfera u sarajevskoj trgovačkoj školi bila se stvarno izmenila. Kranjčević, kao direktor, nikada nikome nije zapovedao, naređivao, nego bi uvek govorio: »Gospodo, da se dogovorimo!« Ili: »Eh, gospodo, sad odlučite sami, i recite šta mislite!« Dok je on vodio školu, nastavnici nisu morali misliti »na dlaku kao što direktor misli«, a sad se moraju »podvrgavati sasvim Kenigovom mišljenju, jer je inače uvreda gotova«; zato ga nastavnici izbegavaju, a i on retko zalazi u nastavničku kancelariju. Neki članovi kolegijuma nastoje da se rešavanje izvesnih pitanja odloži dok se Kranjčević ne vrati na dužnost: »Warten wir bis Kranjčević kommt!« Nastavnici Srbi i otvoreno negoduju protiv Keniga, kaže Ela u jednom pismu, uz ogradu — da im nije uvek verovati...

Bosanska vlada je, barem po rečima njenih pretstavnika, cenila Kranjčevićev nastavnički rad. Tako, kad je premešten iz Bijeljine ponovo u Livno, starešina sreza mu daje uverenje: »Četiri ste godine službovao na ovdašnjoj trgovačkoj školi, te Vam se izriče potpuna hvala i priznanje za revnosno djelovanje tečajem rečenog vremena u zadatku Vašeg zvanja«; istina, ovo priznanje odano mu je uz ogradu — da svoje »krasne individualne sposobnosti« upotrebi u buduće isključivo u »interesu povjerenog mu zvanja«. Kad je Kranjčević već ležao na samrtničkoj postelji, Vlada ga je bila predložila za odlikovanje. U tom predlogu ističe se i njegov dugogodišnji rad u školi, i kaže se da on predstavlja jednu od najstarijih i najposobnijih nastavničkih snaga i da je kao učitelj uvek bio odličan. Ovaj predlog, međutim, opozvan je na dan smrti Kranjčevićeve, tako da ukaz o odlikovanju nije ni stigao da bude potpisan i obelodanjen.

Ilija Kecmanović

S. S. KRANJČEVIĆ I BOSNA

O 50-godišnjici njegove smrti, premda su mnogi u više navrata pisali o odnosu S. S. Kranjčevića prema Bosni i Hercegovini, prikladno je da se sintetizira nekoliko fragmenata, i ukratko pregledaju Kranjčevićeve uže veze s Herceg-Bosnom. Već je utemeljitelj moderne francuske kritike H. Taine podvukao, da se pisac najbolje poznaje prema sredini, rasi i vremenu u kojem je djelovao. S. S. Kranjčević preko 20 godina (od god. 1886—1908) proboravio je u Bosni kao nastavnik, književnik, urednik lista »Nade« i nadzornik škola.

O njegovoj povezanosti s Bosnom u našoj literarnoj povijesti i publicistici imamo dva mišljenja. Mišljenje A. G. Matoša, koje je on iznio u svom eseju o Kranjčeviću, t. j., da je on ostao izolovan od bosanske sredine, i to kao Primorac, pjesnik revolucionarâ, uskokâ. U tom smislu Matoš piše: »Na njemu ne bijaše ništa bosanskog, bosanski boravak nije ostavio baš nikakvog traga u njegovoj poeziji, osim jezičnog purizma, bijaše vrlo niska, kratka uzrasta, kao i svi njegovi zemljaci. On je u Sarajevu ostao Primorac, uskok, sin i pjesnik debelog mora, pjevač onog starodrevnog glagoljaškog Senja. Osjećajući se u Bosni kao prekomorac, postaje pjesnik unutrašnje ljepote, bio je nosilac naših glavnih muka, najsajjnija suza ove naše nesrećne zemlje, zaostale i pretvorene u tuđinsku satrapiju, u času kad se oko nas oslobađaju i oživljuju naše sestre Srbija i Bugarska«.

Svi ostali poznavaoi i ispitivači Kranjčevićeva života i rada, od Dlustuša, Milakovića, T. Alaupovića, pa do Livadića, Barca, Markovića, Ratkovića, Krleže i drugih, utvrđuju na temelju analize djela i života pjesnikova, da je Bosna na Kranjčevićev život i rad ostavila jak uticaj i vidne tragove. Mjesta u kojima je boravio, život, ljudi, te političko stanje, socijalni, vjerski i opći narodni život našeg užeg zavičaja, djelovali su na Kranjčevićevu ličnost, život i pjesnički rad.

Nakon položenog učiteljskog ispita u Zagrebu 1886. dobio je namještenje u Mostaru. Austrija je trebala u Bosni i Hercegovini činovnike, te ih je slala u Bosnu i Hercegovinu iz ostalih naših pokrajina, a i iz Austrije i Mađarske, da bi bili vjerne sluge njezinog režima. Oni su u našoj političkoj i kulturnoj historiji nazvani »kuferasi«. Osim životne borbe, S. S. Kranjčevića gonila je i žarka ljubav i socijalni osjećaj, da se zaputi u naše krajeve. Predavao je povijest i narodni jezik, budio narodnu svijest, a kako piše Dlustuš, a u novije vrijeme je to utvrdio na temelju arhivalne građe dr. I. Kecmanović, klevetnička duša u Mostaru ocrnila ga je, da je zanešenjak i da u narod unosi smutnju. Kranjčević je zbog toga iste godine iz Mostara premješten u Livno, ili kako njegovi životopisci pišu u »bosansku Sibiriju«. Tu boravi od 1886 do 1888, pa se vraća opet 1892 do 1893. O Kranjčevićevu boravku u Livnu i uticaju te sredine na njega, pisao je dr. Lj. Maraković u »Hrvatskoj prosvjeti«, 1927, u članku »Na rub Kranjčevićevih pjesama«. Maraković piše,

da su i sredina, priroda, ljudi i narodni život Livnjaka, povoljno uticali na Kranjčevićev život i književni rad. On se tu osjećao voljko. Veličajna priroda livanjske okolice, česta bura slična onoj u Senju, narod krepak kao kremen, oštar, uman, živeći u oskudnom kraju, bijen žestokim burama, pritiješnjen planinskim visinama, te snažnim moralnim kvalitetima, nacionalno osviješten, organiziran u Čitaonici još 1891., a usto radin, sve je to, prema Marakovićem zaključcima, moralo djelovati i na Kranjčevića u Livnu. Kranjčević je tu našao najbliže prijatelje u Marakovićevoj porodici, zalazio je u franjevački samostan na Gorici, prijateljevao s kasnijim najvećim albanskim epskim pjesnikom fra J. Fištom, a učestvovao kod dramskih prikazivanja, koja su priređivali franjevački bogoslovi u Livnu. U novije vrijeme prikupljao je podatke o Kranjčeviću za njegova boravka u Livnu bos. franjevac fra Mirko Džaja. Od tih podataka kao značajniji mogu se spomenuti, da je tada, prema sjećanju akademskog slikara G. Jurkića, izlazio litografirani šaljivi list u Livnu. Kranjčević je kao rodoljub učestvovao u društvu »Dinari«, a po uspomenama nekih, da je on prvi pronio hrvatsku zastavu kroz Livno. U Livnu do danas nema ni Kranjčevićeve ulice, a ni spomen-ploče na kući u kojoj je stanovao.

God. 1888 S. S. Kranjčević premješten je na Gradansku školu u Bijeljini i ostao tamo do 1892. Ova sredina bila je drukčija nego ona u Livnu. To je ravna Semberija, kraj plodan, bez veće borbe za život, svijet spreman za pjesmu, veselje, užitak, nacionalno i vjerski izmiješan. Kranjčević odavde pravi izlete u Srbiju, izbliza se upoznaje s narodom, jače proučava srpske pjesnike Zmaja i Đ. Jakšića. Više podataka o Kranjčeviću kao nastavniku iz ovoga vremena u Bijeljini daje prof. Ratković u »Hrvatskoj reviji« od 1934, broj 3. Ratković utvrđuje za Kranjčevića, da mu je on bio jedan od najboljih nastavnika povijesti koje je on poznavao. On piše: »Bio je učitelj u najpotpunijem smislu riječi. Djelovao je sugestivno, predavao plastično, tako zanimljivo, da bi čak zvonar zaboravljao zvoniti na slijedeći sat i nikad nije nikoga zapisivao ni isključivao, nije trebao disciplinskih sredstava, suvereno je vladao našim dušama, mi smo bili očarani, — sugestionirani. Njegovi su satovi bili za nas užitak, niz najpotresnijih, najljepših doživljaja«. O Kranjčeviću kao nastavniku najpohvalnije piše i njegov tadašnji đak u Sarajevu, a danas poznati i plodni kulturni historičar Bosne, starina H. Kreševljaković. Kreševljaković je 1912, u »Književnim populjcima«, uz ostalo, o Kranjčeviću pisao: »Svi smo ga voljeli. U njemu smo vidjeli pravoga oca. Svojim tumačenjem znao je tako zanijeti, da su se i najgori nemirnjakovići primirili i pazili što govori. Štendiste kartaše đake opominjao je: »Ne igray se keca ni aduta, jer ćeš ostat bez kaputa«. U povijesti je uvijek naglašavao socijalnu notu«.

Interesantno je, da ispitivači Kranjčevićeva književnog tvoračkog rada potvrđuju, da je ovaj period njegova djelovanja Livno — Bijeljina, od 1886—1893, bio najplodniji. To je doba Bugarkinja,

Izabranih pjesama, te veći dio Pjesničke proze. Iza ovoga perioda, period djelovanja u Sarajevu postaje tmurniji, jednostraniji, povučeniiji, bliži pesimizmu.

Kranjčević boravi u Sarajevu od 1893—1908. U tom međuvremenu, on boravi u šeher-Sarajevu kao nastavnik na Trgovačkoj školi, kao njezin direktor, inspektor građanskih škola, te urednik lista »Nade« od 1895—1903. O Kranjčeviću boravku u Sarajevu, te utjecaju sarajevske sredine na njegov život i rad, prema njegovim ličnim izjavama, te prema pisanju poznavaoa njegova života i rada i njegovih prijatelja, možemo reći, da je utjecaj ove sredine bio negativan. Političke prilike, austrijska uprava, špijunaža, međusobna trvenja, sve je to negativno djelovalo, pjesniku nije davalo zadovoljstva, a usto je kasnije nadošla teška bubrežna bolest, pa je to sve povećavalo pjesnikovo neraspoloženje. Utjehu i zadovoljstvo nalazio je samo u skladnom obiteljskom životu i u dodiru sa svojim prijateljima, kako se to vidi iz pjesnikove korespondencije sa suprugom Elom i njegovim prijateljima. O Kranjčeviću životu i radu u Sarajevu, najviše reminiscencija pisao je njegov pobratim T. Alapović, a koje će biti objavljene u jednom sarajevskom listu o 50-godišnjici pjesnikove smrti. Kulturnu, političku i socijalnu atmosferu Sarajeva u to doba za sebe obilježava stihovima:

»Miriši tursko, miriši Rim i Bizantizam,
Spanjolac, Maur i još koja stvar,
A ja, o Mošo, uza sav cinizam,
Za miris imam idealan dar --«

Svoje raspoloženje prema Bosni i njezinom životu toga doba opisuje S. S. Kranjčević u pismu supruzi Eli iz Beča, iz bolnice, 11. XI. 1906, kad kaže, da je za njega najljepši život na moru, na velikom parobrodu, u vječnoj promjeni obala i ljudi. »Ali kad ne može to da bude, onda je dobro u trgovačkoj i muslimanskoj školi, bar prolaze dani sve tamo do penzije«. Kranjčeviću ljubav prema rodnom kraju i moru naglašava i žena mu Ela, kad piše da je osobito volio »more i senjsku buru«. Ispitivači Silvijske života u Sarajevu podvlače, da ga je u Sarajevu izjedala sitna svakidašnjost, svagdanji redaktorski rad oko »Nade«, u prostorijama »Bosanske pošte«, te pretstavnik austrijskog režima barun Kučera, koji je pokušao, kako drugi pišu, da po Bosni podiže Potemkinova sela. Prijatelj Silvijev, pedagog i književnik D. Turčić, piše da je Bosna bila za Kranjčevića pretijesna, Kranjčević je trebao da otiđe na sveučilište u Zagreb. Kao odraz Kranjčevićevih pjesničkih raspoloženja u Sarajevu i njegova teškog života, odraz su njegove pjesme »Trzaji«, tiskani u Tuzli 1902, a posvećeni ženi Eli.

Uz uzgojni i nastavnički rad, gdje je Kranjčević, u Sarajevu, uzgajao generacije mladića i djevojaka, teži rad bio je i uređivanje lista »Nada«. Nominalni urednik bio je K. Herman, tadašnji vladin savjetnik i direktor muzeja u Sarajevu, a stvarni bio je Kranjčević. Kako piše Dlustuš, »Nada« je imala da okupi sve tadašnje

najjače hrvatske i srpske književnike, a po njegovom sudu, ona je tada i bila najbolji beletristični list kod Srba i Hrvata. Kada je pokrenuta, fra G. Martić pozdravlja »Nadu« podužom pjesmom, gdje, po Martićevom mišljenju, uz ostalo, treba da je listu svrha:

»Preko Drine, preko Save
Mnozi momci čvrsti, mladi
Oj neka se piru jave
U djevere dragoj »Nadi«.

Premda je Zmaj pjevao: Kakva vlada, takva »Nada«, (Kalajevom smrću, 1903, morala je prestati), ipak je Kranjčevićim radom i zauzimanjem, ona bila najjači hrvatski književni list u Bosni i Hercegovini koncem XIX. vijeka, a to priznaje i dr Vl. Čorović, u svom djelu »Bosna i Hercegovina«.

Kranjčević je u Sarajevu drugavao s mnogim kulturnim i književnim radnicima kao što su bili I. Miličević, J. Milaković, S. Bašagić, D. Luštuš, Dvorniković, D. Turić, T. Alaupović i drugi. Iza povratka sa operacije u Beču, Kranjčević je tražio lijeka u banji Kiseljak, a arhivalna građa ovoga liječilišta, koja se danas nalazi u Upravi banje Ilidža, možda će pružiti nove građe o njegovoj teškoj bolesti.

Sarajevo i Herceg-Bosna, odmah iza Kranjčevićeve smrti, odužila se njegovom predanom radu i žrtvi, za koje je radio, i o kojima je pjevao više od dva decenija. U »Hrvatskom dnevniku« na dan pjesnikove smrti, 29. oktobra 1908, Odbor za podizanje njegova spomenika, pod rukovodstvom njegova pobratima pjesnika T. Alaupovića, poziva, da se sakupljaju prilozima za njegov spomenik i završava poziv riječima: »Hrvatski je narod sve svoje kulturne i prosvjetne zavode podigao svojim rođenim žuljevima, otkidajući od svojih usta, pa neće zaboraviti sigurno ni groba velikog Kranjčevića«. Narod Herceg-Bosne odužio se velikom pjesniku, Valdecov spomenik, lik sputanog genija, ovjekovječio je spomen Kranjčevićev na Koševskom groblju. Njegovi prijatelji, izdaju prigodni spomen broj književnog lista »Behar«, a isto to čini i zagrebački »Savremenik«. Uprava sarajevskog Muzeja preuzela je na čuvanje njegovu radnu sobu, cjelokupnu njegovu biblioteku i korespondenciju. Kasnije čitava ova ostavština S. S. Kranjčevića prenesena je u Muzej grada Sarajeva. Sarajevska općina u znak zahvale, S. S. Kranjčeviću, kao uglednom bivšem građaninu Sarajeva, daje naziv ulice, a neka društva ponosila su se njegovim imenom.

O Kranjčevićevoj smrti pokrenuto je i pitanje, da se njegovi smrtni ostaci prenesu u arkade na Mirogoj u Zagrebu, među ostatke drugih naših velikana, kako je pokretano u istom smislu i pitanje prenošenja Martićevih ostataka na Mirogoj. No tom zgodom, ispred svih Hrvata u Bosni, napisao je u »Školskom vjesniku«, prijatelj mu D. Luštuš odlučne riječi: »Silvije je Bosni služio svega svoga vijeka, Bosna je Silvija hranila do smrti, on je u toj zemlji izvršio najbolja i najplemenitija djela svoja, on je u toj zemlji kušao najljepšu sreću

i pretrpio najteže muke, on je tu zemlju onako ljubio, kao i onu tvrdu klisuru pod gordim Nehajem, na kojoj su njegovi djedovi, uskočivši onamo iz Bosne, savili gniježda — on ovom kraju pripada — Bosna mu je dala groba, ona će mu grob i kititi svojim cvijećem«. O 40-godišnjici pjesnikove smrti, NR BiH podigla mu je spomen-ploču na domu u kojem je stanovao, a u projektu NRH bilo je, da se u Zagrebu na Trgu žrtava fašizma, podigne velebni spomenik.

Od Kranjčevićevih društvenih i književnih veza u Sarajevu i okolini, uz ostale, treba posebno spomenuti njegove veze s fra Grgom Martićem. Kako je napomenuto, Martić saraduje u njegovoj »Nadi«, a prigodom Kranjčevićeva vjenčanja, Martić mu pjeva prigodnicu. Kranjčević za uzvrat pjeva Martiću prigodnice, i to u »Prosvjetici« 1902., te u »Franjevačkom glasniku« 1895. U Martićevoj ostavštini u Kreševu, uz ostalo, nalazi se nekoliko fotografija S. S. Kranjčevića, pa jedna od rjeđih, iz najmlađih dana S. S. Kranjčevića. U Kranjčevićevoj opet sobi, uz ostale fotografije, nalazi se i poznati portret fra G. Martića, koji je izradio akad. slikar Tišov.

Prigodom Kranjčevićeve smrti, uz druge bosanske pjesnike, njegovu smrt opjevao je, tada mladi pjesnik-franjevac, a koji se kasnije razvijao pod njegovim uticajem dr fra Augustin Čičić. Pjesma nosi naslov »Nad grobom S. S. Kranjčevića«. Pjesma je tada bila zapažena, završava stihovima:

»Pjesnik sebe boli dao
A da tebi zora rudi
Sebe na križ prikazao
Tebi uskrs da probudi«.

Prigodom 40-godišnjice smrti S. S. Kranjčevića, godine 1948, hrvatsko kulturno društvo »Napredak« u Zagrebu priredilo je spomen-akademiju, na kojoj je njegov pobratim T. Alaupović održao predavanje sa sjećanjima na pjesnika. Tom prigodom Alaupović, kao pretsjednik zagrebačkog »Napretka«, izdao je i kraći proglas članovima društva, naglašavajući u njemu, da je i Kranjčević bio dugogodišnji član »Napretka«. Radi interesantnosti sadržaja ovom zgodom donosimo u cijelosti sadržaj toga Alaupovićeve proglašenja, koji glasi:

»SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ I BOSNA.

Amo ruku, junače, pruži žuljnu,
Amo ruku, nabore da ti mučne
Pjesnikova drhtava usna, družo,
Štujući ljubne!

(Kranjčević: Radniku)

U septembru 1886 imenovan je Silvije Kranjčević učiteljem trgovačke škole u Mostaru i nije do svoje prerane smrti ostavio Bosne i Hercegovine. Tu je razvijao sav svoj stvaralački rad, tu je savijao svoj dom, tu mu je i grob. Došao nam je s morskih obala. Bio je između

rijetkih, koga je dovela ljubav i veliko srce nama, pastorčadi tolikih vjekova, da i on istoči u prepunu čašu bolova, stradanja i robovanja, svoju plemenitu krv. Bosna nije zaboravljala žrtve pjesnikove. Prva Kranjčevićeva pjesma »Zavjet« štampana je 1883 u »Hrvatskoj vili«, pa kada je pjesnik čedno slavio dvadeset i petu godišnjicu svoga književnog rada, svi hrvatski pisci i književnici sarajevski — iz ostalih krajeva javio se pjesmom samo Rikard Katalinić Jeretov — prinijeli su mu na dar spomenspisi preštampan u posebnoj knjizi iz »Behara« u Islamskoj dioničkoj štampariji (1908 god.). I odmah se sastavio odbor, da se pjesniku podigne dostojan spomenik na sarajevskom groblju. Društvo hrvatskih književnika da materijalno pomogne bolesnom pjesniku, štampa Divot-izdanje u 300 primjeraka s imenima supskribenata uz cijenu po 20 kruna. Koji su sretnici na broju tristo, koji će moći dobiti to izdanje uz tako visoku za ono vrijeme cijenu od 20 kruna! Zar radnici, zar siromašni daci itd. Ili se moraju zadovoljiti, ako vide to divotno izdanje iza stakla neke knjižare? piše tada dr Milan Prelog.

A baš je Kranjčević pjesnik radnog naroda i trudenika, koji svojim znojem natapaju zemlju novim blagoslovom. Radništvo je poluga ljudskoga napretka, snažnija od carskoga žezla. Rad diže svijest i ponos; obara, goni i rastjeruje ulizice, ponizne slugu i robove za koru brižnoga hljeba. Ne bi se ni gospodski psić Kastor tako umiljavao i mazio na toplom i mekanom krilu stare gospode, da to nije naučio od ljudi!

Francuski list »L' Humanité nouvelle« piše godine 1900., da je socijalizam naj snažnija žica s koje se razliježu najljepše pjesme Kranjčevićeve. Bezkompromisan borac protiv svih zuluma, zala i nasilja bijesnih i silovitih, gledao je s druge strane kao razapet u punoj svijesti kroz krvavu omagicu milijune onih, koji i gladni i žedni, trunu i robuju, cijedeni do posljednje kapi zdrave krvi, radeći i znojeći se za svjetske age i begove. Ali ide vrijeme, možda nije ni daleko, kada će baš te ruke radilice radom ruku svojih i znojem čela svoga, okrenuti kotač historije, te vratiti zemlji i svemu rodu ljudskom mir i pokoj, pravdu i jednakost, bratstvo i ljubav. Sreća je u radu. Tu je put u Eden«.

T. Alaupović na koncu svoga proglasa poziva sve članove i prijatelje »Napretka« i velikog pjesnika, da prisustvuju Kranjčevićevoj komemoraciji prigodom 40-godišnjice pjesnikove smrti u znak zahvalnosti i sjećanja za sve ono, čime je Kranjčević zadužio sve nas. Komemoracija je održana u Zagrebu 30. X. 1948., u prostorijama društva »Napredak«.

Kako se vidi iz ovo nekoliko fragmenata o Kranjčevićevoj vezi sa Bosnom, njegov život i rad u Bosni potvrđuje, da je on Bosnu ljubio na isti način kao i svoj rodni kraj, naše Primorje, Senj i okolinu. Kao što ga je boljelo sve ono što su naši narodi preživljavali u Prekosavlju za Hedervarija, tako isto boljelo ga je sve ono radi čega su patili naši narodi u Bosni i Hercegovini za Kalaja, baruna Benka i Kučere. Iz tih patnja rodio se naš najmisaoniji pjesnik toga doba, koji je spjevao »Staru sliku«, živi opis austrijskog militarizma nad našim vojnicima u Bosni i Hercegovini. Baš ova i ovakova sredina dala je Kranjčevića, pjesnika socijalne pravde, žuljavih ruku, radnika, pjesnika vidovitosti dana socijalističke Rusije, pjesnika bo-goiskatelja, pod uticajem Dostojevskoga, koji se inspirirao i na biblijskim motivima.

O 50-godišnjici njegove smrti, Bosna će se na dostojan način odužiti S. S. Kranjčeviću posebnom izložbom, svečanim akademijama, izdavanjem monografija o njemu, te podizanjem spomen-ploče u mjestima njegova boravka.

Dr Rastislav Drljić

»Kranjčevićeva klonuća, njegovi časovi teških sumnja nisu nukali na slabost, nego su tu poeziju činili još ljudskijom. U svojoj cjelini ta poezija ne potstiče na rezignaciju, na pesimizam, nego je za sve napredne elemente bila izražajem potrebe za pobunom da se poruši sve, što ne valja, da bi se ostvario bolji poredak. Upravo u Kranjčevića našle su se riječi vjere, da je to moguće postići.«

(Književne novine, Beograd 1948, br. 38)

Antun Barac

»Četrdeset godina od Kranjčevićeve smrti imamo novu omladinu, koja u Kranjčeviću gleda svog pjesnika — ne pjesnika pesimizma, nego pjesnika koji je navijestio vidike, što ih sama drži svojim. Njegova kritika, njegova sumnja u negdašnji poredak pokazali su svu svoju opravdanost i istinitost u kasnijem razvitku naših ekonomskih, društvenih, političkih odnosa. No ta kritika i sumnja nisu svršile dobrovoljnom kapitulacijom pred silama zla, nego uništenjem onog, što ih je izazvalo. Mjesto kritike dolazi razdoblje izgradnje, kada radni čovjek, prema Kranjčeviću »Prvom grijehu«, stvara zemaljski raj. Čovjek današnjice može najbolje utvrditi koliko su bile istinite Kranjčevićeve riječi, napisane još 1892:

Već se kreni vedre svjesti,
Ima nešto, što još vrijedi:
Gledaj, družo, s radne pesti
Kako krvav znoj se c'jedi,
Kako buši zemnu grudu
I sokola seže siva,
Svojom borbom i po trudu
Kako čovjek divom biva!«

(Književne novine, Beograd 1948, br. 38)

Antun Barac

»Iz te bosanske situacije objašnjava se i njegova tematika i njegov izražajni razvitak. Upravo zato, što je Kranjčević živio u Bosni, kod njega više nego i kod jednog hrvatskog pjesnika ima religijskih motiva s protu-crkvenim stavom. Ni u jednom kraju Hrvatske, ni na cijelom jugoslovenskom području nije vjerski problem bio toliko težak, ni toliko natopljen nacionalnim primjesama kao u Bosni. Vjerski život je u Bosni produbljivan i difere-niran do krajnjih granica tadašnjeg društvenog sistema u Bosni, i postajao je najteža od sviiju kočnica zdravom i dostižnom razvijanju i u nacionalnom i socijalnom i u kulturnom pravcu. Kranjčević je hrabro, katolik po porijeklu, podigao najoštriju opoziciju protiv katoličke ideologije, koja je ovdje imala svoju specifičnu boju austrijsko-dinastičku. Te hrabrosti, na području bilo koje konfesije, nije među Južnim Slavenima bilo ni u koga u tolikoj mjeri. I to je jedna od Kranjčevićevih vrlina, po kojoj on vrši reviziju hiljadugo-dišnjeg kulturnog pravca hrvatskog naroda. Njegova satira »Dva barjaka« obara sav moral i sve političke koncepcije koje su tekle kroz stoljeća preko evropskih zemalja, pa i preko Hrvatske do njegovih dana, a koje u Bosni očituju svoju posljednju upornost«.

(Hrvatsko kolo, Zagreb 1948, br. 3)

Petar Lasta

KLANJČEVIĆ U SVJETSKOJ KNJIŽEVNOJ KULTURI

Svaka je umjetnost ukorijenjena u narodu, hrani se iz rodne grude svakoga pojedinog naroda i uzdiže se iz krošnje i krune narodnog stabla u duhovne prostore čovječanstva. Kranjčević, za koga možemo reći ono što je Dante rekao za Vergilija »O degli altri poeti onore e lume«, svojom je poezijom prodrio i u strane književne kulture. Kranjčević je vrednotama svoje umjetnosti gradio čvrste mostove između naše književnosti i širokih obzora svjetske književnosti. U njegovoj poeziji odrazili su se brojni problemi čovječanstva; on je koračao »stazama i bogazima«, kojim je lutala misao modernog čovjeka. Iako je Kranjčević bio opće priznati predstavnik duha modernog društva, njegova poezija nije doprla na daleko i široko, kako je to ona po svojoj vrijednosti zaslužila. Germanstvo, koje je tlačilo njegov narod, nije pogodovalo popularnosti njegove poezije. Kranjčević je bio član maloga i u tadašnjem svijetu jedva poznatog naroda. Unatoč tomu njegove pjesme i danas kao prije nekoliko decenija uspješno lebde nad mračnim ponorom zaboravi.

Mnogi književnici stranih naroda popularizirali su Kranjčevićevu umjetničku riječ u svom narodu, shvaćajući u pravom smislu Rückertovu misao: »Die Poesie in allen ihren Zungen — Ist dem Geweihten eine Sprache nur«. Svaki pohod kroz povijest književnosti vodi nas pokraj nadgrobničkih spomenika i epitafa, na kojima se u mnogim slučajevima ne mogu ni pročitati imena pisaca. No Kranjčević i njegovo djelo ulaze u sklop naše žive literature; njegov spomenik na Koševu, umjetničko djelo akademika Rudolfa Valdeca (podignut 28. IX. 1913), izdanja njegovih pjesama u našoj zemlji, strana priznanja, koja i danas okružuju njegovo pjesničko stvaranje, sve su to dokazi da pozitivni sudovi o njegovoj umjetnosti nisu dosad podvrgnuti promjeni vremena.

Ovih je dana izašlo u izdanju Akademije nauka u SSSR u Moskvi kolektivno djelo »Literatura slavenskih naroda, knj. III. Iz historije kritičkoga realizma u literaturi naroda Jugoslavije« (1958, 183 str.). U toj knjizi je i rasprava E. I. Rjabove »Roman Augusta Senoe: Seljačka buna« (85—128 str.). Autorica na str. 127 ističe, da je Senoa udario putem, na kojem su ga nastavili predstavnici hrvatskog realizma: A. Kovačić, J. Kozarac, V. Novak i S. S. Kranjčević. Svi su ti pisci prosvjedovali protiv političkog ugnjetavanja i socijalne nepravde raskrinkavajući gnjilu vlast novca, kritizirajući birokraciju i malograđanštinu. Za Kranjčevića veli autorica, da je najkrupniji hrvatski pjesnik, koji je prvi u hrvatskoj poeziji pjevao pjesme o radniku kao o istinskom gospodarstvu svijeta. Kranjčević je, zaključuje autorica, prvu svoju knjigu posvetio Augustu Senoi. U prijevodima je Kranjčević ušao u rusku književnost putem godišnjaka »Slavjanski ežegodnik«, a o njemu su pisali i literarni historici na pr. A. L. Lipovskij u knjizi »Hrvat« (Petrograd, 1900., izdanje u kolekciji »Slavjanski narodi«).

Kranjčevićeva poezija u češkoj i slovačkoj književnosti

Od svih stranih časopisa o Kranjčeviću je najviše pisala praška revija »Slavenski pregled« (»Slovanský přehled«), koja je pokrenuta 1898, i koja (uz prekide za vrijeme dvaju svjetskih ratova) i danas izlazi. »Slavenski pregled« pruža svestrani, tačno i savjesno uređivani pregled kulturnog života i rada u cijelom slavenskom svijetu uključujući tu i slavenske narodne manjine na pr. lužičke Srbe, gradišćanske Hrvate, koruške Slovence itd.

»Slovanský přehled 1912—1924«, zbornik, koji su u počast šezdesete obljetnice rođenja Adolfa Černog uredili prof. univ. A. Frinta i F. Tichý (Praha 1925) ističe na str. 39., da se Adolf Černý najviše bavio hrvatskom i srpskom književnošću. Pisao je o poeziji Petra Preradovića (u »Osvjetu« i »Zvonu« 1918), o Josipu Kozarcu (u »Času«, 5. IX. 1906), te izričito hvali njegovu veliku antologiju »najjačega pjesničkog duha hrvatske literature Silvija Strahimira Kranjčevića«, koja je izašla kao svezak »Zbornika svjetske poezije«. Černý je pisao nadalje o Vojislavu Iliću, Zmaju Jovanoviću, Milanu Rakiću, Milanu Curčinu i drugim srpskim pjesnicima.

Adolf Černý je za praški časopis »Slavenski pregled« preveo ove Kranjčevićeve pjesme: Misao svijeta, Dva barjaka, Zadnji Adam, Lucida intervalla, Eli, eli, lama azavtani, Al' je lijepa, Onda, Najljepša pjesma, Excelsior, Hrist djetetu u hramu, Ispod spuštenijeh trepavica, Čini mi se, kerub da sam, Zapad sunca, Kad mi klone, Ressurrectio, U noći mrtvih, San, Monolog i Mramorna Venus.

Češki književni radnik, popularizator slavenskih književnih kultura, osnivač i dugogodišnji urednik »Slavenskog pregleda« u Pragu, Adolf Černý, bio je i pjesnik, koji se u svojim refleksivnim stihovima afirmirao kao pristaša kritičkog realizma. Najviše je pisao o lužičko-srpskoj i jugoslavenskoj kulturi. Značajne su njegove zbirke stihova »Jadranski dojmovi« (1915) i »Balkanske pjesme« (1913). U nekoliko nastavaka »Slavenskog pregleda« (1908 i 1909) izašla je njegova studija o našem otoku Rabu, o njegovoj kulturno-historijskoj i umjetničkoj prošlosti i suvremenom životu. Kao pjesnik Černý je uzeo pseudonim Jan Rokyta, a kao prevodilac slavenske poezije pseudonim Jiří Rubín.

Adolf Černý zaslužan je i zbog toga, što je svojim člancima i prijevodima upoznao češku i slovačku javnost sa životom i radom Silvija Strahimira Kranjčevića. Dr. Jan V. i dr. Arne Novák u svom opsežnom djelu »Pregledna povijest češke literature od najstarijih vremena do naših dana« (IV. izdanje, Olomouc 1936. str. 723) ističu, da »osobitu vrijednost u radu Adolfa Černog imaju njegovi prijevodi lužičkosrpskih pjesnika Zejlera i Čišinskog, te hrvatskog pjesnika Kranjčevića« (O prijevodima A. Černog napisao je monografiju Jaroslav Borecký, 6. svezak »Govori pjesnika«).

Adolf Černý upoznao je Kranjčevića u Sarajevu 1898. i otada je intenzivnije pratio njegov pjesnički i javni rad. U svom »Slavenskom pregledu« (knj. II, str. 7—12) preveo je Černý tri Kranjčevićeve pjesme: Eli, eli, lama azavtani, »Lucida intervalla« i »Zadnji Adam«. U III. godištu istog časopisa preveo je njegove pjesme »Dva barjaka« i »Misao svijeta«, u X. godištu pjesme »Mramorna Venus«, »Al' je lijepa«, i »Excelsior«. Černý je u časopisu »Beseda času« (Besjeda vremena, g. XIII. br. 34. od 23. VII. 1908.) preveo Kranjčevićeve pjesme: »Hrist djetetu u crkvi«, i »Iza spuštenijeh trepavica«, a u povodu 25. godišnjice Kranjčevićeva pjesnikovanja preveo je Černý za »Květy« (1908. str. 37—44) pjesme »Snilo mi se, kerub da sam«, »Zapad sunca«, »Kad mi klone«, »Ressurrectio«, i »U noći mrtvih«. Tim prijevodima dodao je prevodilac Černý (Jiří Rubín) kratku studiju o Kranjčeviću kao pjesniku. Iste godine je u »Slavenskom pregledu« (1908. decembar) preveo tri Kranjčevićeve pjesme: »Monolog«, »U želji i ljubavi« i »San«.

Černý je napisao dva članka o Silviju Strahimiru Kranjčeviću: prvi u časopisu »Hlidka času« i drugi u »Času« (Vrijeme), br. 300. od 1. X. 1908. (nekrolog pun pohvala i priznanja).

Praški »Slavenski pregled« (oktobar-novembar 1908) uvrstio je pri zaključku lista bilješku o Kranjčevićevoj smrti ističući, da hrvatska književnost Kranjčevićevom smrću gubi svoga najvećega pjesnika. U slijedećem broju »Slavenskog pregleda« (decembar 1908) uvrštena je na čelo lista Kranjčevićeva slika s prijevodima njegovih pjesama: Monolog, U želji ljubavi i San s faksimilom Kranjčevićeva potpisa. Iza toga je objavljen nekrolog »Silvije Strahimira Kranjčević« iz pera sarajevskog književnika Josipa Milakovića. Urednik Adolf Černý prikazuje monografiju T. S. Grabowskog o Kranjčeviću. Milakovića studija nastavila se i u brojevima »Slavenskog pregleda«: januar-mart 1909. i april-juni 1909, Milaković je temeljito prikazao život i rad svoga književnog druga i prijatelja Kranjčevića. Milaković je opisao i odjek Kranjčevićeve smrti u Hrvatskoj i dodaje, da je književnik Ivan Krić u »L'humanité nouvelle« (Pariz) objavio nekrolog o Kranjčeviću. Osvrnuo se i na sudove M. Marjanovića, A. G. Matoša i J. Hranikovića koji je istakao, da će Kranjčević pored prerano preminulog A. Senoe imati najveći broj štovatelja i čitatelja. Milaković je prikazao i odjek poezije S. S. Kranjčevića u češkoj javnosti (Adolf Černý u časopisu »Besedama času«, br. 34. 1908., u

časopisu »Kvėty«, Cvijeće, »Slavenskom pregledu«, te u »Hlidce času« br. 300. g. 1908., nekrolog, pun hvale i priznanja).

Milaković citira nekoliko pasusa iz nekrologa o S. S. Kranjčeviću, što ga je Adolf Černý objavio u »Času« (1908. br. 300). Černý piše:

»Kranjčević je pjesnik velikih i snažnih koncepcija, pa će ostati sa svojim narodom, dok bude zvučala hrvatska riječ, bit će sa čovječanstvom, dok budu njime pokretale misli i zagonetke, koje ga uzdižu visoko nad prah svagdašnjosti. Kranjčević je jedan od rijetkih duhova, jedan od titana ljudstva. Malo ima u svjetskoj lirici pjesnika, koji bi takvim silnim izražajem obradili upravo te strane ljudskog duha, kao Kranjčević. On je ustajao protiv svega, što koči napredak ljudstva, pokazivao je svijetu mete najudaljenije, najčistije, najviše i što je — najglavnije: davao mu je samopouzdanje i snagu. Kranjčević je pjesnik ljudske samosvijesti, najčistije čovječnosti. — Upravo tim riječima završava Milaković svoju studiju ističući za Adolfa Černog, da je u njegovoj duši Kranjčevićeva poezija našla genijalnog interpretatora i prevodioca i toplo kongenijalno bratsko srce. (str. 436).

Nakladni zavod Hrvatske u Zagrebu objavio je poligrafski uzorno opremljenu zbirku Kranjčevićevih stihova »Pjesme« (u povodu 40-godišnjice njegove smrti, 1948., uredili i izbor izvršili Marin Franičević, Jure Kaštelan i Vladimir Popović, napomene i dokumentaciju napisao Dragutin Tadijanović, umjetnička oprema od akad. slikara Frane Baće). U toj knjizi reproducirana je dokumentarna slika, na kojoj su pored Kranjčevića Adolf Černý, T. Alaupović, F. Velc, I. Kramar i Josip Milaković. U toj knjizi reproducirana je i prva stranica iz praškoga »Slavenskog pregleda« (oktobar 1908.), na kojoj je uz Kranjčevićevu sliku i prijevod njegove pjesme »Mramorna Venus«.

Sam Adolf Černý objavio je u zagrebačkom »Književnom jugu« (II. sv. 9. od I. XI. 1918) članak »Kranjčević kod Čeha« (str. 322—327). Černý je uveo Kranjčevića već u prvo godišće »Slavenskog pregleda« (Slovanski prehled, Praha), a prije toga je o njemu pisao u Ottovu znanstvenom rječniku (XIII. str. 487b. u članku »Jihoslované«). U I. godištu »Slavenskog pregleda« (1898., str. 497.) objavio je Milan Marjanović članak o Kranjčeviću, u kojem je hvalio veličanstvenost Kranjčevićeva biblijskog stiha, sugestivnu muziku njegove riječi, visinu sveljidskih misli i smjelost koncepcije. Kranjčević mu je prava nemirna moderna duša, kojom vlada vječni faustovski problem. Na povratku iz Dubrovnika A. Černý se u martu 1899. zaustavio u Sarajevu, gdje je posredovanjem Josipa Milakovića posjetio 34-godišnjega Kranjčevića u redakciji »Nade«. Kranjčević mu je tom zgodom poklonio svoju knjigu »Izabrane pjesme«.

Černý je 1907 u 1. broju »Slavenskog pregleda« objavio prijevode Kranjčevićevih pjesama: Mramorna Venus, Al' je l'jepa, Onda, Najljepša pjesma i Excelsior. U praškom časopisu »Cvijeće« (Kvėty, XXX. sv. II. str. 37) uvrstio je svoje prijevode pjesama: Snilo mi se, Zapad sunca, Kad mi klone, Resurrectio i U noći mrtvih, a u praškom »Besedy času« (XIII. br. 34.) prijevode pjesama: Hrist djetetu u crkvi i Iza spuštenijeh trepavica. U Slavenskom pregledu (XI str. 37.) izašli su njegovi prijevodi pjesama: Monolog, U želji ljubavi i San.

Godine 1901 izdao je Černý prvi svezak Kranjčevićevih pjesama u prijevodu kao 106 svezak praškoga Zbornika svjetske poezije (Sbornik světove poesie, izdanje Češke akademije nauka, 125 str.). U tu zbirku uvrstio je 16 pjesama iz knjige »Izabrane pjesme«, 7 pjesama iz »Trzaja«, 11 iz Divot-izdanja, dakle u svemu 34 pjesme. Drugi je svezak htio izdati u doba Prvoga svjetskog rata, 1916 godine, ali zbog tadašnje antislavenske cenzure taj svezak nije objavljen (za njega je spremio 35 pjesama). »Slavenski pregled« u godištima XIII. i XVI. donosi također neke Kranjčevićeve pjesme, koje su izašle u Topičovu »Zborniku«. Černý je prevodio i Kranjčevićevu pjesničku prozu. O Kranjčevićevom pjesničkom radu pisao je Černý i u časopisu »Hlidka času« (II. br. 45.) Černý dodaje, da je praški đak dr. Vladimir Jelovšek pisao o Kranjčeviću u »Modernoj reviji« (Prag, g. V. br. 10.), a Josip Milaković u »Slavenskom pregledu« (XI. str. 101, 237 i 422). O Kranjčevićevim pjesmama i o

zbirci stihova u češkom prijevodu pisao je laskavo i češki kritičar Jindřich Vodák u »Času« (1911. br. 327). Taj je članak prenijela i sarajevska »Hrvatska zajednica« (1911. br. 100). Češke enciklopedije i zbornik »Slavenstvo« (Prag 1912) donijele su prikaze o Kranjčeviću. Adolf Černý zaključuje svoj članak u »Književnom jugu«: »Kranjčević je bio veliki umjetnik riječi, najsnažniji pjesnik političke i društvene slobode, dubok simbolist, ures hrvatske moderne književnosti«. Zaslugom A. Černog češka je javnost upoznala i zavoljela Kranjčevićevu poeziju.

Češki književni historik Jan Máchal (1855—1939) u svom sintetičkom djelu »Slavenske književnosti« (Slovanské literatury, Prag, naklada Matice Češke, I. II. i III. dio, 1922, 1925. i 1929) također je posvetio primjerenu pažnju djelu S. S. Kranjčevića. Máchal ističe, da je naš kritičar Jakša Čedomil (Jakov Čuka) objavio prvu vrijednu studiju o Kranjčeviću. Na tri i pol stranice (III. dio str. 636—639.) prikazuje Máchal potanko život i rad Kranjčevića, osvrće se na sva njegova djela, analizira pojedine pjesme (na pr. »Zadnji Adam«, za koju pjesmu veli, da je »pjesnikova skepsa najizrazitije izražena u toj prekrasnoj meditaciji«) i pokazuje, kako je Kranjčević usavršio hrvatsku poeziju u idejnom i formalnom pogledu. Njegove su slike plastične, jezik profinjen i bujan lijepim sočnim riječima iz žyoga govora naroda. Srokovi su novi i neobično zvučni. U mnogim je pjesmama iskoristio slobodni stih, koji skladno odgovara sadržaju. S užitkom se služio ironijom i sarkazmom, kojima je bičevao naivne i besplodne iluzije, egoistične principe ljudskog društva i vjerski fanatizam. Na kraju opširnije navodi Matoševo mišljenje o S. S. Kranjčeviću. Máchal je s priznanjem istakao veliki utjecaj Kranjčevića na hrvatske i srpske pjesnike.

Osobitu počast i pozitivnu ocjenu o S. S. Kranjčeviću dao je Máchal i time, što upravo Kranjčevićevim idealima završava svoje djelo (III. str. 750 i 751). Govoreći o narodnim idealima, koje su slavenski književnici izražavali u svojim djelima, u pjesmama, romanima i dramama ističe, da su oni u najraznolikijim oblicima veličali zajedničko geslo: čovječstvo, bratsku ljubav i ujedinenje ljudskog roda. Kranjčevića upravo, uzima kao najizrazitiji primjer iz jugoslavenske književnosti. Prema Máchalu (str. 751.) Kranjčević je u veličanstvenim vizijama nagovještao dolazak novog doba, u kojem će čovječanstvo slobodnog duha cjelunuti bijela vila, vila pravde i vila ljubavi. Citirajući Kranjčevićeve stihove zaključuje zaslužni češki književni historiofraf svoje veoma vrijedno djelo ovim riječima:

»Ne bi bilo zaista teško naći obilje takvih glasova i daljih dokaza u slavenskim književnostima, ali već navedeni primjeri su dovoljni, da bismo mogli utvrditi, da je ideja čovječstva, humaniteta i bratske ljubavi najistaknutija manifestacija slavenskog duha«.

Zaslužni češki istraživač naše književne kulture akademik Frank Wollman u svom djelu »Književnost Slavena« (Vesmir, Praha, 1928.) posvećuje osobitu pažnju Silviju Strahimiru Kranjčeviću. Smjer narodne sinteze i kozmopolitizma, piše prof. Wollman, izrazio se umjetnički u dvojici hrvatskih pjesnika: u Kranjčeviću i Tresić-Pavičiću. Kranjčević je prema češkom učenjaku, bio pjesnik političke slobode i narodnog osjećanja, a proizašao je iz kruga Senoe, Preradovića i Mažuranića. Podsjećao je na Vojislava Ilića i Đuru Jakšića, ali je naskoro očitovao praromantički rascjep između sna i bijesa. Bio je veliki umjetnik riječi. Deklamacijski stil patriotske, političke i socijalne lirike, završava Wollman, svladao je formalnim simbolizmom i dubinom misli, koja ima leopardijski pesimitističku melodiju u osobnoj lirici. Genetički su bili mnogi modernisti u duhovnoj vezi s Kranjčevićem, koji je utjecao osobito na Mihovila Nikolića.

Naš književni povjesnik Dragutin Prohaska u svom češkom djelu »Srpskohrvatska literatura« (Srbocharvatska literatura, Praha 1928.) prikazuje studiju dra. Vladimira Dvornikovića »Shakespeare, Hamlet, Kranjčević« (1923) i pomoću nje analizira Kranjčevićev nazor o svijetu i životu. Prohaska naglašava revolucionarnost Kranjčevićeva otpora protiv Rima, njegov otpor protiv lažljivosti službene crkve, protiv dogmatizma, a to je, veli Prohaska,

bilo i geslo naprednih Masarykovih pristaša i društva »Slobodna misao« (Volná myšlenka) u Pragu. Kranjčević je održavao prijateljske veze s Pragom, u prvom redu s prevodiocem njegovih pjesama, slavofilom Adolfom Cernim. Svoje simpatije prema Pragu izrazio je Kranjčević u pjesmama »Slavenska lipa« (Prag mu je Libušin grad) i »Na shledanou« (Do viđenja), posvećenu »Češkim gostima 26. aprila 1897« (vidi »Nada« Sarajevo, 1. VI. 1897).

U trećem izdanju češke »Povijesti svjetske književnosti za škole i privatni studij« od prof. dra. Josefa Stanjeka (Brno 1934., str. 240) čitamo: »Hrvati su imali znamenitog pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića, koji je u svojim pjesmama duboko pesimistički razmišljao o zagonetkama života i kosmosa«. Češki pisac spominje njegove »Bugarkinje« i »Trzaje«.

Znameniti »Otvor znanstveni rječnik« (Ottův Slovník Naučný, knjiga XXVIII. Dopune, 1909. Prag, str. 813 i 814) objavio je relativno opširni prikaz o Kranjčeviću, koji je napisao sarajevski profesor, književnik Josip Milaković. Ta, i danas vrijedna češka enciklopedija među ostalim piše:

»Kranjčević kao pjesnik izašao je iz domaćega milieua, ali snagom svoga talenta uzdigao se među najbolje pjesnike suvremenog slavenskog književnog stvaranja«. Enciklopedija analizira pjesnički opus Kranjčevića ističući da je on pjesnik-vizioner, koji nagovještava dolazak novog vremena. Hvali ga kao umjetnika riječi, kao najjačega pjesnika slobode, političke i duševne i kao dubokog mislioca, koji će ostati »ures moderne hrvatske literature«.

Organ Matice Slovačke u Turčianskom sv. Martinu »Slovački pogledi« (Slovenske pohľady) u svom trećem broju 1924. godine osvrnuo se i na petnaestogodišnjicu smrti Silvija Strahimira Kranjčevića (str. 176). List ističe, da Kranjčević znači novu epohu literarnog artizma. Kranjčević je, nastavlja slovački časopis, iza genialnog Preradovića prvi puta proširio krug hrvatske poezije do najviših ideja ljudstva. Kranjčević je u svom razvitku postao pjesnik socijalne revolte, panteist, skeptik i pesimist do očajanja. Bio je temperamentan, senzibilan, impetuozan do ekstrema. Brzo je osvojio dominantan položaj u literaturi i odgodio je cijelu generaciju omladine, kojoj je pomagao da se otrgne od vjerskih tradicija naroda. Isti je časopis pisao češće o Kranjčeviću. Taj je članak napisan prilikom jubileja Moderne Hrvatske.

Časopis »Tatre i Velebit« (sv. I.) objavljuje Kranjčeviću pjesmu »Tri pozdrava« u slovačkom prijevodu zaslužnoga prevodioca naših književnih djela Andreja Vrbackog (»Tri privety«).

Kranjčević u poljskoj književnosti

U Poljskoj je najvećma popularizirao pjesničko stvaranje S. S. Kranjčevića zaslužni slavist Tadeusz Stanisław Grabowski, autor najveće monografije o Kranjčeviću uopće. Prof. Grabowski (rođen 1871 godine u Krakovu) predavao je povijest poljske književnosti na sveučilištima u Poznanju i Krakovu, gdje djeluje i danas. Osim toga on je urednik niza publikacija, među ostalim je i član uredničkog kolegija poljskoga znanstvenoga časopisa, posvećenog slavistici »Pamiętniki słowiański« (izlazi od 1949. godine). Grabowski je svršio polonistiku u Krakovu, a romanistiku na Školi za visoke studije u Parizu. Godine 1919. imenovan je za redovnoga profesora sveučilišta u Poznanju. Svoj znanstveni rad počeo je 1897. francuskom disertacijom o Diderotovoj dramaturgiji, a godinu dana zatim objavio je prvu monografiju, koja se odnosi na poljsku književnost, posvećenu političkim spisima i filozofskim nazorima Stanisława Staszycza. Niz godina bavio se poljskom srednjovjekovnom literaturom i poviješću poljske literarne kritike. U opsežnoj monografiji dao je sliku vremena najvećega reprezentanta poljske katoličke literature, isusovačkog propovjednika Petra Skarge iz XVI. vijeka (Krakow, 1913). Značajna je njegova monografija o poljskom slobodnom misliocu Simonu Simonovu. Dalja su mu vrijedna djela: Literarna kritika u Poljskoj u epohi pseudoklasicizma (Krakow 1918) i Literarna kritika u Poljskoj u epohi romantizma (Krakow, 1930.). Grabowski je napisao i nekoliko metodičkih radova, među kojima se ističe »Uvod u nauku o literaturi« (Lavov, 1927.) Veće studije objavio je o brojnim poljskim i svjetskim književnicima.

Između dva rata bio je diplomatski predstavnik Poljske republike u Sofiji i u Rio de Janeirou.

Velik dio svoga plodnog rada posvetio je Grabowski jugoslavenskim literaturama. Godine 1909 izdao je knjižicu pod natpisom »Srbi i Hrvati prema aneksiji Bosne i Hercegovine« (Krakow, 1909.). Značajno mu je djelo: »Suvremena Hrvatska«, literarna studija u dva dijela: u prvom dijelu dao je prikaz borbe između starih i mladih književnika u Hrvatskoj i veliku monografiju o Ksaveru Sandoru Đalskom (Lavov 1905, str. 252). U drugoj knjizi prikazao je svestrano život i rad Silvija Strahimira Kranjčevića, za kojega kaže da je »najgenijalniji pjesnik ne samo Hrvatske nego i cijeloga južnog Slavenstva« U Krakovu je 1906 izdao opsežnu studiju o slovenskom pjesniku Antonu Aškercu, a 1907, u zasebnoj monografiji, prikazao je liriku hrvatskog pjesnika Mihovila Nikolića. Grabowski je češće pisao i o našem dramaturgu Ivu Vojnoviću.

U svojoj velikoj i iscrpnoj monografiji o S. S. Kranjčeviću (Lavov, 1908. 146 str.), koju posvećuje »prijateljima Zdenki Marković, Juliju Benešiću i dru Branku Vodniku na uspomenu naših večernjih razgovora, naših dugih šetnji po bijelome Zagrebu, Tuškancu i Cmroku«, akademik Tadeusz Stanisław Grabowski prikazao je u prvom poglavlju Kranjčeviću mladost osvrćući se na historijsko-literarnu atmosferu, u kojoj je on počeo djelovati i na odnos prema Harambašiću i Augustu Senoi. Autor nalazi tragove Adama Mickiewicza u Kranjčevićevoj poeziji i na kraju prikazuje Senj kao gnijezdo Uskoka u vezi s Kranjčevićevim ciklusom »Senjske elegije«. U drugom poglavlju »Muževni vijek« prikazuje prijelom u Kranjčeviću životu, socijalne i sveljudske elemente u njegovoj poeziji, njegov patriotizam, ljubav i patnju, apoteozu rada, radnički čekić kao simbol rada, slobodarsku pjesnikovu misao, analizira Kranjčevićeve pjesme: U katakombama, Izabrane pjesme, Trzaje, Prve ljude, njegovu filozofiju i pesimizam u okviru »svjetske boli«, iznosi tonove i raspoloženja Kranjčevićeve poezije, njegov vizionarski pogled u budućnosti ljudskog roda i čovječjeg duha, osvrće se na karakteristične crte njegove poezije, te na ulogu i zvanje pjesnika među ljudima. U trećem je poglavlju iznio sintezu svoje analize i prikazao odnos Kranjčevićeve poezije prema hrvatskoj poeziji XIX. vijeka, zatim opće crte poezije i stila S. S. Kranjčevića, njegovo značenje u hrvatskoj poeziji u idejnom i formalnom pogledu i na kraju ga osvjetljuje kao pjesnika sutrašnjice i narodnog vizionara u okviru slavenske poezije uopće. Svoja razlaganja isprepleo je citatima Kranjčevićevih stihova, koje donosi dijelom u izvorniku, a dijelom u poljskom prijevodu (s tumačenjima). Na čelu je reprodukcija Kranjčevićeve slike. Svoju uspjelu monografiju zaključuje stihovima samoga Kranjčevića: »Narod jedan čeka — Od njegove suze utjehe i l'jeka!« (Prolog sa proslave stogodišnjice rođenja Franceta Prešerna, Sarajevo 1910).

Svojom monografijom akademik T. S. Grabowski zadužio je našu noviju književnu kulturu. Grabowski nije samo temeljito proučio cjelokupno Kranjčeviću pjesničko stvaranje nego je svestrano osvijetlio cjelokupnu našu bibliografiju o njegovu djelu.

U istom broju praškoga »Slavenskog pregleda« (roč. VIII, god. 1906., br. 4. za januar), u kojem je Adolf Černý objavio dvije Kranjčevićeve pjesme u češkom prijevodu (Dva barjaka i Misao svijeta), otpočeo je akademik Tadeusz Stanisław Grabowski svoju studiju »Predstavni suvremene hrvatske literature« (str. 16 s nastavcima u dalja četiri broja). U toj studiji prikazuje poljski učenjak roman, novelu, dramu i liriku u Hrvatskoj od Senoe do 1906. godine. Na str. 157. obradio je Grabowski Kranjčevića (s njegovom slikom). Nabraja njegova djela i ističe, da među suvremenim hrvatskim pjesnicima prvo mjesto pripada Silviju Strahimiru Kranjčeviću. Autor hvali njegov duboki filozofski duh, originalnost stila i raspoloženja (ugodaja), neobičnost misli, iskrenost osjećaja i analizira značajnije njegove pjesme, koje objavljuje u izvorniku. Glavni predmet Kranjčevićeve poezije, zaključuje poljski autor, zapravo je cijelo čovječanstvo. On rješava zagonetke bitka i budućnosti. Kranjčeviću poeziju odlikuje i duboki osjećaj prema potlačenima. Grabowski

ga stavlja uz bok najvećih tadašnjih slavenskih pjesnika (Vrchlickog, Zeyera, Kasprovicza, Staffa i Żulawskog), koji ne zauzimaju posljednje mjesto ni u evropskoj poeziji.

U prvoj i dosada jedinjoj poljskoj knjizi o povijesti slavenskih književnosti »Pregled književne povijesti i književnih jezika kod Slavena« (Lavov, 1929.) od prvaka poljske slavistike Aleksandra Brücknera i Tadeusza Lehr-Splawinjskog, ističe prof. Brückner, da se je S. S. Kranjčević uzdigao na općeljudsko stanovište i osvrće se samo na njegovo djelo »Prvi grijeh«. Stoga je s pravom češki komparativist slavenskih književnosti Frank Wollman u svojoj ocjeni (»Slavia«, 1930. g. 10. sv. 2.) istakao, da je Brückner dao oskudno tumačenje poezije S. S. Kranjčevića, da mu je stilizacija nejasna i da je trebao o Kranjčeviću više reći. Wollman sa začuđenjem konstatira, da Brückner u svom djelu uopće ne spominje veoma značajnog pjesnika Vladimira Nazora. (str. 492).

Wojslaw Mole objavio je u krakowskom znanstvenom časopisu posvećenom slavistici »Pamiętniki Slowianjski« (1951, tom II.) studiju pod natpisom »Poljaci u civilizaciji Jugoslavije«, u kojoj ističe, da se u djelu S. S. Kranjčevića opažaju tragovi utjecaja velikih poljskih pjesnika realizma, odnosno da se vide srodne crte.

Kranjčević u talijanskoj književnosti

Bartolomeo Mitrović objavio je u uglednom talijanskom časopisu »Rassegna nazionale« (Firenze, 1902) preglednu studiju »Srpskohrvatska literatura« (separatni otisak, str. 32). U studiji spominje i značajni rad S. S. Kranjčevića ističući ga kao pjesnika akcije i slobodarskog patriotizma u duhu klasika Horaca.

Prof. Umberto Urbani izdao je dvije knjige svojih eseja i studija pod natpisom »Scrittori jugoslavi«. Prvu je knjigu izdao 1927 godine u Trstu s predgovorom akademika i beogradskog prof. univ. Pavla Popovića (str. 210). Drugu knjigu izdao je 1936 godine u Zadru s predgovorom talijanskog slaviste, prof. univ. u Padovi Artura Cronie (128 str., s posvetom prof. Nedjeljku Subotiću). U prvoj je knjizi obradio pisce: Njegoša, Radičevića, Nušića, Rakića, Dučića, Stefanovića, Milicu Janković, Jelu Spiridonović-Savić, S. S. Kranjčevića, Vojnovića, Nazora, Begovića i Antu Petravića. U drugoj su knjizi eseji i prikazi ovih hrvatskih i srpskih književnika: Tresića Pavičića, B. Lovrića, D. Anđelinovića, M. Krležu, Prešerna, Gregorčića, Aškerca, Cankara, Tavčara, Župančića, Gradnika, Meška, J. Glumca, M. Crnjanskog, Stefe Jurkić, N. Subotića i Jovana Dučića.

Prva knjiga prof. U. Urbanija naišla je ne samo u našoj nego i u stranoj štampi na pohvalna priznanja. O njoj su pisali Božo Lovrić (Prager Presse, 22. X. 1928), akademik Arturo Farinelli, Leon Savadian (u »La Bibliographie Balcanique«, 1920—1930) i vođa talijanskih futurista akademik F. T. Marinetti, koji za Urbanija kaže, da je »pažljiv i intuitivan kritik slavenskih pisaca«. U toj je knjizi objavio Urbani u poglavlju »Hrvatski pisci« (»Scrittori croati«) na prvom mjestu raspravu »Silvije Strahimir Kranjčević« (107—137 str.). Urbani spominje, da je i Kranjčević među onim brojnim svjetskim pjesnicima, koje su inspirirali Rim i Italija (Byron, Chateaubriand, Flaubert, Gautier, Shelley, Björnson, Mickiewicz, Sienkiewicz, Gogolj i Gorki). Urbani analizira Kranjčevićev pjesnički opus, donosi u prijevodu njegove pjesme »Eli, eli, lama azavtani« i »Zadnji Adam«, objavljuje sudove naših kritika o Kranjčeviću i na kraju ističe, da je Ante Petravić s pravom rekao, da se Kranjčević odlikovao muzikalnošću stiha, dubokom misaonošću, velikim savršenstvom forme itd. Na ovu Urbanijevu knjigu osvrnuo se pozitivno naš kritik prof. Stjepko Ilijić u svom prikazu, objavljenom u zagrebačkom »Savremeniku« (1927). Kranjčević je Leopardiju »hrvatski brat«, ali je od Leopardija revolucionarniji, originalniji, ekspresivniji i reprezentativniji. Urbani napominje, da Kranjčevićeve pjesme »Dies irae« i »Zadnji Adam« nadilaze dramatikom glasovitu Leopardijevu pjesmu »Ginestra«.

U vezi s prodorom Kranjčevićeve poezije u talijansku književnu kulturu vrijedno je spomenuti i članak pok. Stjepka Ilijića »Silvije Strahimir Kranjčević u svijetlu talijanske štampe«, objavljen u zagrebačkom »Savremeniku« (1927. str. 142). S. Ilijić koji je takođe Kranjčevića prevodio na talijanski, spominje u početku svoga članka, da je Kranjčević populariziran u talijanskim prijevodima najviše u florentinskoj »Nuova Rassegna« i u milanskoj reviji »Poesia«, koju je uređivao osnivač futurizma E. F. Marinetti. Godine 1927 talijanski dnevnik »Il Tevere« objavio je članak Umberta Urbanija pod natpisom »Rim u titanskom pesimizmu hrvatskog pjesnika Silvija Str. Kranjčevića« (Roma nel pessimismo titanico del poeta croato Silvije Str. Kranjčević). Urbani prikazuje Kranjčevića kao pjesnika »vječnog grada« i upoređuje ga s Leopardijem. Urbani naziva Kranjčevića »najekspresivnijim, najoriginalnijim i najrevolucionarnijim jugoslavenskim pesmistom«. Prema Urbaniju Kranjčevićev pesimizam nastajao je i porastao među razvalinama starina i mraka srednjovjekovnog Rima. Ruševine toga nekadašnjeg središta velike imperije govorile su hrvatskom pjesniku ne samo o ispraznosti svega i o razornoj snazi vremena nego i o despotizmu careva, o bijedi robova, o pobunama potlačenih i o slobodi zarobljenoj od krutoga titanstva. Urbani donosi sadržaj klasične Kranjčevićeve pjesme »Na rimskom forumu«, analizira njezino značenje i djelimično je prevodi na talijanski. Hvali originalnost Kranjčevićeve koncepcije i dikcije i upoređuje ju s najboljim pjesmama te vrste u svjetskoj književnosti. I rimske katakombe govorile su Kranjčeviću o smrti i rasulu života. Kranjčević se, nastavlja Urbani, osjećao još jače potištenim u rimskom »Collegium germanicum«, gdje je bio u cvijetu mladosti zarobljen, a od kojega ga je ropstva svojom poznatom širokogrudnošću i širokim smislom za slobodu oslobodio veliki vladika Strossmayer. O Kranjčevićevoj pjesmi »Eli, eli...« veli Urbani, da je ta pjesma zapravo gorki krič srednjovjekovnog heretika, koji podsjeća na Savanarolin protest protiv službenog kršćanstva. Bard svoga naroda uzima kao svoj ideal golgotskog mučenika, postavlja ga na čelo masama, koje se bore za slobodu u francuskoj revoluciji (»Ressurrectio«). Kranjčevićevu pjesmu »Zadnji Adam« upoređuje Urbani sa Shelleyovim »Prometejem« i dodaje, da ta pjesma zapečaćuje Kranjčevićev pesimizam. Pjesnik u toj revolucionarnoj pjesmi prosvjeduje protiv boga i bogova, proklinje slijepi udes i ruši ljudski eden, sazdan od vjekova u znoju i naporu tolikih i tolikih pokoljenja.

Prof. Umberto Urbani objavio je u dnevniku »Corriere di Trieste« (3. VII. 1957.) članak pod natpisom »Rim u pesimizmu S. S. Kranjčevića«, u kojem se osvrće na »Izabrane pjesme S. S. Kranjčevića«, što ih je prošle godine izdala Matica Hrvatska u Zagrebu u seriji »Hrvatski pjesnici«, u redakciji Dragutina Tadijanovića i s pogovorom Emila Štampara, univ. prof. u Ljubljani. Urbani hvali to Matičino izdanje i izvrsnu Štamparovu studiju o Kranjčeviću.

Stjepko Ilijić preveo je za talijanski časopis »Nuova Rassegna« (Firenze, urednik A. Tossani, rubriku za jugoslavensku književnost uređivala je dobar poznavalac naše literature Umberta Griffini) ove Kranjčevićeve pjesme: Heronejski lav, Noć na foru, Astrea, Dva barjaka, Zadnji Adam, San, Misao svijeta, Ouvertura i dr. Za časopis »Poesia« (Milano) objavio je prijevode: Eli, eli, lama azavtani i Svijet i pjesma. Pjesnik Rikard Katalinić Jeretov preveo je Kranjčevićevu pjesmu »Zenu« za časopis »Il Rinascimento«, a za »Nuova Rassegna« pjesmu »Čime se ljudi tješe«. Tu je pjesmu Katalinić preveo i na francuski jezik.

Nakladna kuća Ante Velzeka u Zagrebu izdala je antologiju »Hrvatski lirici« (Lirici croati), koju je sastavio i na talijanski preveo akademik Vladimir Nazor. Uz talijanski prijevod uporedo je dodan i originalni tekst svake pjesme. (1942. str. 223). Antologija obuhvaća pjesnike od Antuna Mihanovića, autora »Lijepe naše«, do Ivana Gorana Kovačića. Na kraju su knjige i bio-biografski podaci o pjesnicima. Od Kranjčevića pok. Nazor kongenijalno je preveo dvije pjesme: »Hrist djetetu u crkvi« (Gesu a un fanciullo in chiesa) i Mojsije (Mose), (str. 41—53). Na str. 196. uvrstio je V. Nazor osnovne podatke o Kranjčevićevu životu i radu. Vladimir Nazor u svojoj

studiji »O hrvatskom jedanaestercu« (Rad Jugoslavenske akademije, 1935) analizirao je pjesničku tehniku S. S. Kranjčevića (Slovanský přehled, Prag 1946, str. 140). Isti je autor u »Radu« (knj. 281, g. 1950) objavio literarno-historijsku studiju »Citajući Kranjčevića« (str. 5—55).

Pok. talijanski slavist Enrico Damiani, autor brojnih djela s područja slavistike također je pisao o Kranjčeviću. Damiani je prikazao život i rad S. S. Kranjčevića u svom djelu »Literarna povijest slavenskih naroda« (»Storia letteraria dei popoli slavi — dai tempi più remoti ai nostri giorni«, I. i II. svezak, Firenze 1952, str. 312 i 291, naklada Valmartina).

Arturo Cronia objavio je i »Antologiju srpsko-hrvatsku« (Naklada Luigi Trevisano, Milano, 1932.), u kojoj je dao informativni prikaz naše poezije. Uz tekstove u našem originalu dodao je i talijanski prijevod s potrebnim tumačenjima nepoznatijih riječi i fraza. Tu je antologiju povezoao u metodičku cjelinu sa svojom »Gramatikom srpsko-hrvatskog jezika« (dva izdanja: 1923 i 1931). Od S. S. Kranjčevića uvrstio je u tu antologiju tri pjesme i to: »Heronejski lav«, »Kad mi klone« i »Neznani grob« i dodao im talijanski prijevod.

Isti talijanski slavist Arturo Cronia, profesor slavistike na sveučilištu u Padovi i predstojnik Instituta za slavensku filologiju, izdao je u zbirci knjiga »Povijest literatura cijeloga svijeta«, u okviru izdavačke naklade Nuova Accademia Editrice u Milanu, »Povijest srpskohrvatske književnosti od najstarijih vremena do danas« (1956). U svojoj knjizi posvećuje velik prostor životu i radu S. S. Kranjčevića (388—395 i passim na stranicama 359, 386, 396, 402, 459, 463, 472). Prema Croniji Kranjčević je bio »veliki glas epohe«. Analizirajući Kranjčevićev književni opus iznosi i sudove naših književnika i književnih povjesnika o Kranjčeviću (Pandurović, Dvorniković, Livadić, Pavlečić, Krleža, Matoš, Haler, Ilijić).

Jedna od najvećih svjetskih enciklopedija »Enciclopedia Italiana« u svom dvadesetom svesku (1938, str. 276.) objavljuje članak o Kranjčeviću od profesora slavistike na rimskom sveučilištu Giovannija Mavera, koji talijansku slavistiku zastupa i na međunarodnim forumima (tako i na Međunarodnom slavističkom sastanku u Beogradu u septembru 1955.) Maver narabraja Kranjčevićeve zbirke stihova i ističe, da Kranjčević širinom i dubinom svoga duhovnog života natkriljuje sve pjesnike u Hrvatskoj. Njegova je koncepcija svijeta intenzivno realistična, univerzalna i humana. Prof. Maver na kraju spominje izdanja Kranjčevićevih djela i donosi bibliografiju članka o Kranjčeviću uključujući tu i važnije članke u časopisima (na pr. i članak prof. Alberta Halera u »Srpskom književnom glasniku« u Beogradu, 1928. g.).

U devetom svesku »Velikoga enciklopedijskog rječnika« (Grande Dizionario Enciclopedico, diretto da S. E. Pietro Fedele, Torino 1938) prikazali su srpsko-hrvatsko-slovensku književnost slavisti Umberto Urbani i Arturo Cronia. I u tom je Rječniku život i rad S. S. Kranjčevića prikazan na primjeren način.

»Književni rječnik djela i ličnosti svih vremena i svih književnosti« (Dizionario letterario delle opere e dei personaggi di tutti i tempi e di tutte le letterature), što ga je u šest svezaka izdala milanska naklada Valentina Bompianija, objavljuje u petom svesku (1951, str. 702) članak tršćanskog slaviste prof. Umberta Urbani-Urbana o »Izabranim pjesmama S. S. Kranjčevića«. Autor ističe, da Kranjčevićeva poezija u razvitku hrvatske lirike znači novu epohu i pri tom citira ocjenu pok. akademika Milana Marjanovića o Kranjčeviću. Boravak Kranjčevića u Rimu, piše talijanski slavist, govorio je hrvatskom pjesniku o razornoj snazi vremena, o despotizmu tirana, o bijedi robova i bunama potlačenih. Pjesnik je u Rimu vidio velike kontraste između prvobitnog kršćanstva i tadašnjeg službenog katolicizma i kao fanatični heretik bunio se protiv socijalne nejednakosti. Prof. Urbani analizira na kraju neke Kranjčevićeve pjesme »Zadnji Adam«, »Uskočke elegije« i dr.

Kranjčević u Njemačkoj i Austriji

Mnogostruki hrvatski kulturni radnik Mavro Spicer izdao je svoje prijevode hrvatske književnosti na njemački jezik u knjizi »Hrvatske pjesme

i pripovijetke« (»Kroatische Lieder und Erzählungen«, naklada Eduarda Moosa, Zürich-Erfurt: Leipzig, 1896.). Svojoj knjizi napisao je prevodilac veoma informativan uvod o našoj umjetničkoj i narodnoj književnosti, datiran »Budimpešta, 1895«. U uvodu ističe M. Spicer, da je S. S. Kranjčević među najmlađim liricima »daleko najtalentiraniji pjesnik«. U svoju je antologiju uvrstio Spicer tri izvrsno prevedene Kranjčevićeve pjesme: »Pjesma moje sreće« (Mein Glück), Ajde dušo (Komm, Geliebte) i Stara slika (Das alte Bild) (str. 32, 34 i 35—38).

Eduard Koller, autor djela »Zvuci iz Bosne« (Klänge aus Bosnien) izdao je u nakladi E. Piersona u Leipzigu knjigu »Hrvatske pjesme« (Kroatische Lieder). Godina izdanja nije označena, ali je na kraju svoga predgovora označio prevodilac »Brčko, novembar 1905«. Poslije prevedenih pjesama P. Preradovića i A. Senoe objavljuje E. Koller prijevod Kranjčevićeve pjesme »Naš čovo« (str. 11—14), zatim pjesme »Stara slika« (71—74), pjesme »Providnost« (106—108) i na kraju »Nevinčadi« (121—122). Koller je u svoj rad uložio mnogo truda, ali je prevodio bez sistema i bez umjetničkog kriterija (sam ističe, da je uvrstio pjesme, koje imaju »čisto hrvatski pečat«), a nije donio ni potrebnoga informativnog uvoda niti bilo kakvih bio-bibliografskih napomena o uvrštenim pjesnicima. Ipak ta antologija uvodi njemačkog čitatelja u naše lirsko stvaranje.

Matica Hrvatska u Zagrebu izdala je uoči Međunarodnog kongresa Pen-klubova u Dubrovniku izbor naše moderne lirike »Hrvatska poezija« u njemačkom prijevodu (Zagreb, 1933, str. 80.). Pjesme je preveo književnik Zlatko Gorjan, današnji predsjednik Društva prevodilaca Hrvatske, a predgovor je napisao dr. Ljubomir Maraković. Među 30 pjesnika zastupan je i Silvije Strahimir Kranjčević sa dvije pjesme: »Eli, eli—« i »Trans« (str. 15—19).

Kranjčevićeve pjesme prevodili su na njemački: prof. Drnek, Luise de Martini, Ružica Žert-Dončević, Ida Fürst, Marija Horvat-Pethö i dr.

Veoma plodni austrijski slavist, profesor slavistike na sveučilištu u Grazu dr. Jozef Matl (rođen u G. Radgoni, 1897.) u svojim bibliografskim prikazima naše nauke o književnosti često je pisao o radu S. S. Kranjčevića. Tako na pr. i u svojoj njemačkoj studiji »Romantika i realizam u jugoslavenskim književnostima 19. vijeka« (Zbornik radova I. Kongresa slavenskih filologa u Pragu, Prag 1931.) piše prof. Matl »Kranjčević je predstavnik kriticisma i duhovne evropeizacije na prijelazu iz 19. u 20. vijek, zatim predstavnik borbene lirike za socijalni nazor o svijetu i životu. Umjesto prijašnjih deviza »Sve za narod, sve za domovinu« došao je do izražaja novi ideal, da se služi narodu putem djelotvornog i korisnog rada. Poslije Kozarčeve devize »Budi sluga svoje zemlje«, Kranjčević je, kako veli prof. Matl, istakao devizu: »Na rad, na rad, u radu je spas!«

U »Priručniku nauke o književnosti« (Handbuch der Literaturwissenschaft), što ga je u redakciji sveučilišnog profesora O. Walzela u Bonnu izdalo Akademsko nakladno društvo Athenaeon (Wildpark-Potsdam), povijest srpsko-hrvatske književnosti obradio je za našu kulturnu historiju veoma zaslužni njemački slavist dr. Gerhard Gesemann (»Die serbo-kroatische Literatur«, 1930, str. 46). Na str. 41. piše prof. Gesemann o S. S. Kranjčeviću:

»Sve dotadašnje i današnje hrvatske lirike natkriljuje impozantni lik Silvija Strahimira Kranjčevića (1865—1908). On je duboko pesimističan, sasvim ispunjen simboličko pojačanim do ogorčenja zaoštrenim socijalnim osjećanjem. Hrvatski simbolički realizam dostiže u Kranjčeviću svoj najpotresniji i općenito najvredniji izražaj, kako ga hrvatska »Moderna« potaknuta od bečkog smjera istoga imena, nije dostigla ni u jednom od svojih brojnih predstavnika«.

Kolektivno djelo njemačkih književnih historika »Svjetska književnost sadašnjice 1890—1931«, koja je izašla u Berlinu u redakciji dra. W. Schustera i dra. M. Wiesera (1931. g.) u svom drugom svesku prikazuje rad S. S. Kranjčevića i ubraja ga »među glavne predstavnike srpskohrvatske literature« (str. 393.).

august), članak poznatoga mađarskog popularizatora jugoslavenske književnosti među Mađarima Kazmera Ernő-a pod natpisom »Szilvije Sztrahimir Kranycsevic« (str. 349—356). Mađarski pisac daje kratki prikaz naše poezije prije Kranjčevića, nabroja književnike, koji su rođeni u Senju, iznosi životopisne podatke o Kranjčeviću, osvrće se na djelo »Odabrane strane jugoslavenskih pisaca« (Državna štamparija, Beograd 1939), u kojem je zastupan i Kranjčević, analizira neke Kranjčevićeve pjesme (Noć na foru, Lucida intervalla, Jadnicima moga roda, Mramorna Venus), citira neke odlomke tih pjesama u izvorniku i na kraju daje glavne karakteristike Kranjčevićeve poezije.

Mađarska enciklopedija »Révai Nagy lexikona« (Budimpešta, 1915., XII. dio, 262 str.) spominje Kranjčevića i ističe njegovu značajnu ulogu u razvitku hrvatskog pjesništva.

Kranjčević u rumunjskoj književnosti

Rumunjski slavist, albanolog i istraživač narodne poezije balkanskih naroda prof. dr. Anton Balota, koji je promoviran na čast doktora filozofije kao đak pok. indoevropskog lingviste dra. Henrika Barića na beogradskom sveučilištu na temelju disertacije »Reči slovenskog porekla i rumunjska nazalizacija« (Bukurešt, 1935) objavio je vrijedne monografije o našim književnicima: »Borisav Stanković, prozator sirb« (Bukurešt, 1934) i »Ivo Vojnović, gramaturg jugoslav« (Bukurešt, 1936), a pisao je kraće napise o Vladimiru Nazoru (s prijevodima njegovih pjesama). Balota je pisao passim i o Kranjčeviću u okviru njegova vremena.

Bukureštanski časopis »Gandirea« (»Misao«, godište XXII. br. 10.) u prikazu »Hrvatska književnost« posvećuje osobitu pažnju stvaralačkom radu S. S. Kranjčevića. List ističe duhovne veze između Augusta Harambašića i Kranjčevića, te prikazuje njegovo filozofsko obrazovanje. Kranjčević je, dodaje list, bio pesimist titanskog, revolucionarnog karaktera. »Prvi grijeh«, oratorij s muzikom Ivana Zajca prava je apoteoza radniku i radu. Časopis na kraju govori i o ostalim predstavnicima novije hrvatske lirike (Nazor, Domjanić, Vidrić, Begović, Matoš i Vojnović).

Esperanto

Kulturni historik i leksikograf Mavro Špicer, jedan od pionira esperantskog pokreta u našoj zemlji, izdao je 1912 godine u Zagrebu u esperantskom jeziku antologiju »Hrvatska poezija (Kroataj poeziaj) — kun literaturhistoria enkonduko de Mavro Špicer, Proprajo de l'autoro, str. 62). Antologiju je posvetio »esperantskom svijetu«. U svom uvodu, u kojem prikazuje razvitak hrvatske poezije od Marka Marulića do svog vremena, na str. 16, iznosi značenje Silvija Strahimira Kranjčevića u modernoj poeziji. Ističe, da je Kranjčević pjesnik dubokog osjećanja (poeto de profunde sentitaj), pjesnik disharmonije između ljudskog života i prirode itd. U svojoj antologiji uvrstio je od Preradovića 4 pjesme, od Senoe 3, od Vraza i Harambašića po 2, a od ostalih pjesnika po jednu pjesmu. Preveo je na esperanto i pet narodnih pjesama. Od Kranjčevića je uvrstio pjesmu »Ajde dušo«, koja sadržava šest strofa sa po četiri stiha (»Venu, amatino«, str. 31—32).

O Kranjčeviću su, osim toga, pisali i na ostalim svjetskim jezicima, pa čak i na japanskom, ali su podaci o tome vrlo oskudni i nedostupni, pa se na njih ne možemo ni osvrnuti.

Naš filozof, kulturni historik i historiozof pok. Vladimir Dvorniković u svom članku »Kranjčević na stranim jezicima« (Hrvatska njiva, Zagreb, br. 43. str. 733. 1918) istakao je, da je poeziju S. S. Kranjčevića veoma teško prevoditi. Ipak je on po prijevodima ušao u svjetsku književnost. Dvorniković ističe, da se u prijevodima njegovih stihova gubi jedna od najkrepčih i najznačajnijih crta Kranjčevićeve poezije: kremenata štokavska dikcija, jezična jedrina i melodioznost.

Dr Ivan Esih

NEPOZNATI KRANJČEVIĆ

Period Kranjčevićeva života u vrijeme uređivanja »Nade« vrlo je zanimljiv, raznovrstan, bogat po širokom krugu ličnog interesovanja za mnoge probleme kulture i umjetnosti kod kuće i na strani, kao i po neumornom bilješkarenju koje je, zahvaljujući njegovoj vještini i širokoj obrazovanosti, davalo časopisu veoma zanimljiv i privlačan sadržaj. Ako, makar i na brzinu, prelistamo svih devet opsežnih godišta sarajevske »Nade« (od 1885 do 1903) i vidimo sve ono što je u njoj Kranjčević napisao — i to ne samo ono što je on potpisao, već onaj drugi, mnogo opsežniji i veći dio, pisan anonimno, bez potpisa, što se može utvrditi na temelju originalnih registara o saradnji i honorarima a što je njegovom rukom označeno i na originalnim primjercima »Nade« u njegovoj biblioteci¹⁾ — onda ćemo se lako uvjeriti o jednoj nevjerovatno širokoj, dosad malo poznatoj aktivnosti, koja Kranjčevića uvrštava u red najaktivnijih književnih i publicističkih stvaralaca onoga vremena kod nas. Dakle, osim indeksa uredništva po kome je nesumnjivo utvrđeno ko je autor tih mnogobrojnih većih i manjih članaka, prikaza, kritičkih osvrtava, opisa, bilježaka i obavještenja svake ruke, i iz raznih oblasti naučnog, književnog i kulturnog života, osim vlastoručne oznake na pjesnikovim primjercima »Nade«, može se odmah na svakoj stvarčici koju je Kranjčević napisao, veoma lako otkriti autora, i po njegovom bogatom i osobenom rječniku, briljantnom stilu, ljepoti fraze i opštem tonu kojim je pjesnik zaodijevao svoju misao i skladnu rečenicu.

Možda će se neko zapitati: Pa o čemu je to Kranjčević toliko pisao u »Nadi«? Rekli smo da je u devet godišta ovog časopisa napisao veliki broj pjesama, članaka i eseja koje je potpisao svojim imenom. Objavio je osim toga desetak novela Karmen Silve, koje je preveo s francuskog ili njemačkog jezika. Uz prevode, naime, nije nigdje rečeno sa kojega je jezika izvršen prevod ovih pripovijedaka. Pored toga Kranjčević je u svakom broju časopisa objavio po nekoliko velikih stranica petitom štampanih člančića, prikaza, opisa slika i bilježaka o domaćoj i stranoj književnosti, o kulturnim događajima u svijetu, o likovnoj umjetnosti i pozorištu. Svi ovi radovi, koji bi, kad bi bili štampani u zasebnim knjigama, zauzeli nekoliko debelih svezaka, pružaju zanimljivu i vjernu sliku jednog dijela anonimne Kranjčevićeve prozne djelatnosti u periodu urednikovanja u »Nadi«.

Zanimljivo je, može se reći, gotovo sve što je Kranjčević ovdje napisao. Naročito su bogata i interesantna njegova opširna obavještenja o novim pojavama u svjetskim književnostima, posebno ruskoj, češkoj, bugarskoj, francuskoj, italijanskoj i njemačkoj. Kranjčević je pomoću »Nade« vrlo često prvi put upoznao jugoslavensku javnost sa izvjesnim pojavama u svjetskim literaturama, o

¹⁾ Biblioteka je smještena u Kranjčevićevoj sobi, u Muzeju grada Sarajeva.

115487

pojedini piscima koji su tek stupali na svjetsku književnu pozornicu itd. Isto tako su pažnje vrijedna pozorišna i likovna interesovanja Silvija Strahimira Kranjčevića i njegovi opisi, živi i neposredni, mnogih umjetničkih slika koje je »Nada« objavljivala. Često su za male bilješke o nekoj slici dati neobično lijepi i koncizni, značajki pisani podaci i o slikaru i o njegovu radu, i o kraju koji je on prikazao na toj slici. Neće biti na odmet ako ovdje donesemo samo jednu ili dvije savim kratke bilješke, koje je Kranjčević pisao kao objašnjenje uz slike. Evo, naprimjer, ove dvije bilješke sa str. 29, br. 2, god. 1901 (VII godište):

»A. Grosskopf: »Marina Piccola« na ostrvu Capri. Ovo lijepo ostrvo leži na ulazu u napuljski zaliv, obuhvata 10 km² i broji 4400 stanovnika, koji žive u divnoj idili među svojim smokvama, narančama, limunovima, maslinama i trsjem, što raste pod blagim tirhenskim nebom uz klasične ostatke i modernu nehatnost južnjačke djece. Glavno je mjesto grad Capri (2627 st.), ujedno jedino pristanište na ostrvu. Od historijskih spomenika na glasu je dvanaest Tiberijevih ljetnikovaca, koje je sagradio u čast bogova i gdje je međutim sam sproveo raskošne posljednje godine svoga života. Oglašena »Plava pećina« jeste na sjevernoj obali ostrva, dva kilometra od glavnog mjesta«.

Ili ovaj opis jedne slike:

»J. pl. Brandt: Konjar. Poljački slikar ratničkog života rodio se 11 februara 1841 g. u Szczebrzeszinu u lubl. guberniji. Pošto je u Parizu učio mjerničku struku, pređe u Minchen u radionicu Franza Adama i K. pl. Pilotyja. Svi njegovi radovi, naročito pak oni iz sredine šesdesetih godina, proizdoše iz duboka posmatranja naroda, ko lijep primjer kojim se je poljačka umjetnost odvajkada mogla da ponosi. Važnija djela iz tog kola jesu: Napadaj poljačkih konjanika, Epizoda iz podsijedanja Beča (1870), noćni prizor; Poljačka konjica prelazi u Jütland 1658. (1870); Kozački tabor u 17. vijeku; Pazar u selu (1872); Boj pod bečkim zidinama (1872); Bojna pjesma ukrajinskih kozaka (1874); Podolsko seoce (1879); Tatarska bitka (1878); Poljačka židovska pošta (1879); Obrana; Napadaj na tursku stražu i dr.«.

On je na ovaj način, a često i mnogo opširnije, pisao barem o stotinu naših i stranih slikara i dao lijepe, krepke, pjesničke opise za barem hiljadu najraznovrsnijih umjetničkih slika u ulju, akvarelu i grafici. To su, uostalom, moglo bi se reći, i prvi napisi o likovnoj umjetnosti objavljeni u Bosni.

*

Bilo je nekoliko zanimljivih problema koji su naročito zanimali našeg velikog pjesnika. Među njima, svakako, najvažnije mjesto pripada njegovom stalnom interesovanju za astronomiju. On je znao po čitave sate i noći presjediti na balkonu svoga stana,

na nekoj morskoj hridini ili nekom istaknutijem položaju u planini i s durbinom na očima posmatrati zvjezdano nebo sa čudesnim dalekim svjetovima i tajanstvenim beskrajem svemira.

Druga njegova velika strast bila je anatomija. On je na tome polju dotjerao do priličnog znanja, kako su mu to i sami ljekari više puta priznavali. Kad je služio u Livnu i Bijeljini upoznao se i sprijateljio sa tamošnjim ljekarima, koji su ga često pozivali da prisustvuje manjim operacijama. U to doba, kaže njegova supruga Ela²⁾ »čitao je Büchnera »Physiologische Bilder« i druge slične knjige. Od ostalih Büchnerovih djela čitao je iz temelja »Kraft und Stoff« ... A kako ga je mučila bolest, to si je zadnje godine nabavio Ernst-Zieglerovu »Pathologische Anatomie«. Tu je čitao, listao, tražio, dok nije našao svoju bolest. Baš jednog dana u maju, sjedeći kod svog pisaćeg stola, zovnuo me i — pokazavši mi partiju »Pyelitis« i »Pyelonephritis« — reče onako mimogred, kao da se radi o kakvom izletu: »Vidiš, zlato, to je moja bolest, od nje ću umrijeti«.

Pored toga mnogo se zanimao historijom, religijom, običajima drugih naroda, počevši od Indijaca do Jevreja, i istoka uopšte. Gdje god je o tome što našao, pročitao je, pa je čak nabavljao specijalne knjige na stranim jezicima koje su govorile o ovim pitanjima. Izrezivao je i feljtone iz novina, naših i stranih, koji su govorili o tim predmetima, pa ih ostavljao i brižljivo čuvao. Kao naročiti njegovi prijatelji u ovim pitanjima bili su Ranke, Renan i Momsen. Najviše su ga zanimali stari Jevreji, njihova istorija, običaji i vjera, naročito ono što je u vezi sa mitologijom drugih naroda. On se spremio da u jednom većem djelu obradi pad Jerusalama, ali ga je u tome smrt spriječila. U tu svrhu bio je čak kupio i jednu gramatiku starog hebrejskog jezika iz koje ga je neko vrijeme podučavao sarajevski nadrabin.

S predstavnicima crkve nije se slagao. Jedan događaj je naročito pojačao njegov sukob sa tadašnjim nadbiskupom dr. Josipom Štadlerom. O tome njegova supruga Ela takođe govori u članku »O Silvijevom životu i bolesti«.³⁾ Ona kaže: »Nu ne samo bolest, već uz to se desi i nešto drugo što je mnogo doprinijelo njegovoj nesreći, njegovom pesimizmu. Silvije je vazda velikim interesom pratio politički i socijalni život u Bosni, naročito u Sarajevu. Tamo negdje god. 1901 ili 1902 desi se, te biskup Štadler pokrsti ženu muslimanku i dvoje djece što je uzbunilo sav svijet, naročito muslimane. Taj je čin mnogo škodio hrvatstvu u Bosni i neugodno se dirnuo Silvija i njegovih istomišljenika. I oni, nekoliko ih, čini mi se, deset na broju, ustanu javno, u novinama, protiv Štadlera i njegova postupka«. Štadler je poslije, kad je »Nada« prestala izlaziti, uložio pismeni protest protiv Kranjčevića veleći, da će mu vrata svojih konfesionalnih škola zatvoriti, jer da je bezbožac. Ovaj je protest uloženo zbog toga što je Kranjčević imenovan za školskog nadzor-

²⁾ »Ilustrirani Obzor«, 1909, god. II, br. 23, str. 716.

³⁾ i ⁴⁾ Op. c., str. 712 i 718.

nika u Sarajevu. Pet mjeseci je Silvije bio udaljen od službe, pjesme su mu išle na cenzuru u Beč i mnogo je intriga na njegov račun bilo u Sarajevu i Beču. Zbog ovog sukoba sa nadbiskupom Štadlerom, kao i zbog toga što nije htjeo da se moli bogu, »časne sestre opatice, u čijim je rukama bila njega bolesnika na klinici u Beču, nisu htjele da se brinu za Kranjčevića. Nije im bio simpatičan jer se nije molio i jer je bio otklonio ispovijed prije Uskrsa. Od toga časa bile su ga zapustile, te nisu ni liječničke odredbe održavale. Nisu mu kupelj priređivale kako i kada treba, ni čaj htjele svariti, kad ih je molio. Jednom dapače dadoše liječniku i nečist »kateter« za ispiranje njegove rane. Liječnici su ih strašno oštro pozvali na red, ali i to je ostalo bez koristi. Kada bi god Silvija jače zaboljelo, govornice bi mu da je to kazna božja, jer je otklonio uskrsnu pričest«.4)

*

Ima, međutim, još jedna stvar koja je Kranjčevića mnogo zanimala i zaokupljala kroz cijelo vrijeme bavljenja književnim radom. To je njegovo živo interesovanje za naš jezik. Svi koji su ga lično poznavali kažu, da je oduvijek nastojao da se što više usavrši u jeziku, da upozna sve njegove probleme i ovlada pravim i čistim narodnim govorom, jer je smatrao da mu je to kao književniku najpreča dužnost. On je uopšte vrlo mnogo polagao na čistoću jezika i govorio da književnik ne može biti književnik ako nije dobro naučio da vlada svojim jezikom. Što je zanatliji alat, a seljaku ralo i lemeš, to je književniku njegov jezik — govorio je on veoma često svojim prijateljima. Boravak u Bosni mnogo mu je pomogao da svoj jezik još više usavrši i obogati.

Nije onda čudo što je za njega Rječnik Vuka Karadžića bio najpotrebnija i najdragocjenija knjiga, »njegovo sveto pismo«, kako je to jednom rekla Ela Kranjčević. Vukov je Rječnik Kranjčević često čitao onako radi zabave. A osim Vukova imao je i druge rječnike i spise koji su se odnosili na pitanja našega jezika. To se može još i danas vidjeti u njegovoj biblioteci, odnosno u njegovoj radnoj sobi. Tako su na stelaži njegove obimne i zanimljive biblioteke našli dostojno mjesto i spisi Đure Daničića, Šuleka, Broz-Ivekovića i drugih koji su, često, prepuni Kranjčevićevih bilježaka, potcrtavanja i nadopuna što sve jasno govori o njegovom velikom i intenzivnom interesovanju za pitanja i proučavanja našega jezika.

Sve ovo, uostalom, potvrđuje i sama Ela Kranjčević, koja u crtici »Silvijeva soba«, između ostaloga, piše i ovo: »Silvije je i inače nastojao da što više dođe u dodir sa narodom, sa seljakom, radnikom, pa bi stao govoriti s njima. Ako bi usput čuo od njih kakvu novu riječ, odmah je tražio u Vuka. Sjećam se jednog izleta u obližnje selo. Naišli mi na neki mlin, a Silvije ode unutra, nagovori mlinara i ne ode dok mu ovaj nije rastumačio i imenovao sve dijelove, sve stvari u mlinu. Tako je radio i na moru sa ribarima. Učeci neprestance naišao je na riječi, koje je često čuo u narodu, a nijesu zabilježene ni u Vuka ni u akad. rječniku«.

Sve je ovo tačno i istinito. Na praznim listovima Vukova Rječnika (drugo izdanje, Beč 1852), koji se takođe nalazi u njegovoj ostavštini, osim podvlačenja pojedinih riječi na raznim stranicama, ima čitava hrpa novih riječi koje je Kranjčević čuo u narodu i ovdje ih zapisao. On im je dao i tumačenja, nekad našim a nekad njemačkim jezikom. Kod nekih riječi je zabilježio čak i ime lica od kojega je riječ čuo. Ovdje ćemo donijeti jedan dio tih riječi, onako kako sam ih prepisao s Kranjčevićeva rukopisa:

»Izavijestiti se = uavijestiti (dok sabere pamet; u Bosni avijest pamet (?). Zar nemaš avijesti u glavi?

Čerupak = Ein knittetvers; versus hirsutico; Vuk: Skupljeni spisi gram. i polem. knj. II: sv. I, Beograd 1895, str. 510.

Uimati (uimljem) = primam, pozajmljujem (Npr. prvi slog od drugoga nešto uimlje, osobito od dugačkog do sebe stojećeg sloga.) Op. c. str. 467.

Utetiviti put do nečega = poći upoprijek.

Prevedriti noć = provesti noć pod vedrim nebom.

Rg-rga = nalik na lijak od kore jošikove ili kojeg drugog drveta. Visi na motki nad bunarom, te se njime voda zahvaća.

Počimalja = djevojka, koja otpočinje u crkvi pjevati.

Zarač = čime se vatra potiče.

Štapac = querstab (bei den Weberinnen); Štapi, stapovi. Sternbilo des Orion.

Ustreb = u Hercegovini usprema prostor, gdje se ostavljaju stvari, kojih čovjek ne treba, il' će ih rijetko trebati.

Rtve, krplje = dvije daske na kojima se hoda po snijegu.

Vlačak = Ziehklinge; kosomjernik (das Schragmass); kolačarska hartija = Jaffespapier; pedesetaš, stotaš, tridesetaš karton = karton takve debljine da ga u metr. centi imade 200, 400 i 120 tabaka; trljajica = falzbein; repasta pila = Schweifsäge; Rezač = Schnitzer (nož); Uglo mjer = Der Winkelhaken.

Močik (u Krajini oko Plitvica) = Kalkstoff.

Sterala = mjesto, gdje se mreža suši.

Zöriti (ribari će zöriti) = loviti u zoru.

Obríbiti se = uhvatiti puno ribe.

Ostre = vrata na vrši, kud ulazi riba.

Trnjača = vrst elektr. ribe (živi u Jadranskom moru).

Rogljajka = krst na grobu. U jednoj pjesmi u »Golubu«, poslano iz Carigrada.

Kovrtanj = kolač, koji je u srijedi šupalj.

Šmanjak = mušmula (?), okolina Sarajeva, šmanjast = (objašnjenje riječi ispisano nerazumljivo, jer je na ovom mjestu papir malo požutio i poderao se. Op. p.).

Svôj, svôja = gdje se mirna voda sudara sa brzicom, pak se pravi vrtlog (Die Wendung, conversio).

Nadvís = Erker (čuo od podvornika Muharema Pojadića u Sarajevu). Šulek bilježi = strešnice.

Urisiti = slutiti o nekom zlu, pak mu se to i zbilja dogodi. Imade i oblik urisivati. Npr.: Posjetila ga pred mjesec dana bolesna, pa rekli: umrijeti će i on zbilja umre. (Čuo od Bašagić-bega).

Bridati se = kad se voda tek malo talasa.

Sčata ili bočata voda (nije u Kranjčevičevoj zabilješci jasno, da li je upisana prva ili druga riječ. Op. p.) = gdje se slatka voda miješa s morem.

Zelena kada = narcissus, pseudonarcissus, asfodel.

Gladan = sit.

Žedan = gasan.

Ja sam sita — b'jela hljeba neću,

Ja sam gasna — hladne vode neću.

Raskrižje = raskršće, kristopuće, tromeda.

Alaša = 1. Konji za priplod, koji nijesu još natovareni ni uzjahani; 2. U prenosnom smislu mlađarija razuzdana, a naročito momci.

Ardalija = vrsta pića — mošt, dok još nije prešao u vino, uspe se gorušice, pa ostane uvijek slatko.

Bandoglav = čeljade velike glave.

Bátrljati = 1. Govoriti koješta; 2. Ići kuda bezglavce po neznanom putu, ili po mraku.

Bàba = Neka drvena sprava, kojom se drvene zgrade, kad se nakrive, opet popravljaju.

Bedrènice = one dvije krpe u gaća, što idu niz bedra.

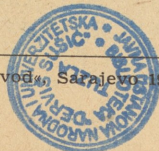
Beduh = 1. Konj, koji zazire od svašta; 2. Čovjek, koji se za malu stvar naljuti.

Bezvočno = Predjel, u kojem ne uspijeva voće. »Gacko je lijepo, da nije bezvočno«.

Pored ovoga, kako smo gore napomenuli, Kranjčević je u samom Vukovom Rječniku naročito potcrtavao neke riječi, a takvih je mnogo — ne znamo da li zbog toga što su mu se one naročito sviđale, što ih je negdje namjeravao upotrijebiti ili samo zato da ih bolje zapamti. Takve su, naprimjer, ove sa prve stranice Rječnika: abònos, àbravnica, àvflje, àgršak, àdâmskòkòljeno, ajgìruša, âk, akâmoli, akòće, alàkast, alàkača, àlvatan, àlôv...« itd.

Kako se iz ovih fragmenata vidi, Silvije Strahimir Kranjčević, koji je kao pjesnik i mislilac tek u socijalističkoj Jugoslaviji dobio svoje pravo i zaslužno mjesto koje mu i pripada, bio je čovjek koga su zanimali i mučili razni problemi. Ovo je, naročito, važno za mlade ljude, koji kod nas počinju da barataju perom. Jezik je najsigurnije oruđe za čovjeka koji se bavi knjigom, zato ga, poput Kranjčevića, treba učiti, obrađivati i znati, ako želimo da nam služi.

Hamid Dizdar

Zavičajna zbirka

821.163.41/.43(497.6).09

DIZDAR H.
Kranjčević

821.163.4(497.6).09:929 Kranjčević S.S.

0115487

COBISS

NUB "DERVIŠ SUŠIĆ"

KRANJČEVIĆ

POVODOM 50-GODIŠNJICE PJESNIKOVE SMRTI

Risto Trifković:	Kranjčevićeva svjetlost
Vladeta Vuković:	Kranjčevićeva prisutnost danas
Vukosava Marković:	Tonovi »svjetske tuge« u Kranjčevićevoj poeziji
D-r Ilija Kecmanović:	Kranjčević u sjećanju svojih učenika
D-r Rastislav Drljić:	Kranjčević i Bosna
D-r Ivan Esih:	Kranjčević u svjetskoj književnoj kulturi
Hamid Dizdar:	Nepoznati Kranjčević

Zatim

Miroslav Krleža — Emil Štampar — Jovan Popović — Antun Barac
— Petar Lasta

Preštampano iz časopisa »Život«, god. 1958,
sv. 9—10, (God. VII, knj. X)

IZDANJE ČASOPISA »ŽIVOT«
SARAJEVO, 1958

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

Zavičajna zbirka

821.163.41/.43(497.6).09

DIZDAR H.
Kranjčević

821.163.4(497.6).09:929 Kranjčević S.S.

0115487

COBISS e

NUB "DERVIŠ SUŠIĆ"

Preštampano iz časopisa »Život«, god. 1958,
sv. 9—10, (God. VII, knj. X)

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA